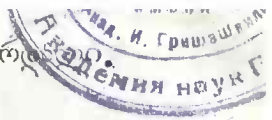

37652

ძვევე ერეკლე II წიგნობა წარდ

(ისტორიული მოსოგრაფია)

მრეკლე, მეფე ქართლ-კახეთისა, თვით ბუნებით იყო იმისთანა მაღალი ნიჭით შემკული მხედართ მთავარი, როგორც არიან ძველი დროის კართაგინელთ სარდალი ჰანიბალი, კარლოს XII, გუსტავ-ადოლფი, შვეციის მეფენი, ლაფაიეტი, საფრანგეთის ნაციონალური გეარდის წინამძღოლი, ჯუშუბე გარიბალდი, სახელ-გათქმული იტალიელი გმირი და ბევრი სხვა... კარგად მოგეხსენებათ, რომ ყოველი კაცის ნიჭი, ერთის მხრით მიემგზავება მცენარის თესლსა; როგორც ეს უკანასკნელი მოიტანს ჩილმე ღირსეული ნაყოფს მხოლოდ მაშინ, როდესაც იგი დათესილია ნოყიერ და მდიდარ ნიადაგზე, ისე აღამიანის ნიჭიც მოითხოვს იმისთანა სარბიელს და საასპარეზო მოედანს, რომელზედაც შესაძლებელი იქნება მისი ვარჯიშობა, განვითარება, მისი დამწიფება და გადიდება. ჰოველს კაცობრიობის გენიოსსა ჰქონია ამ გვარი საასპარეზო მოედანი; უმეტესად ყოველს მათგანს ისტორიული გარემოებანი თითქო საგანგებოდ აძლევდნ საშუალებას მათი ნიჭის განსავითარებლად. იგივე ითქმის სამხედრო გენიოსებზედ; ყოველს მათგანს ჰქონია თავისი სამხედრო სკოლა, რომლის შემწეობით იგინი სწავლობდნენ სამხედრო საქმის აესა და კარგსა. მაგალითად ძველი დროის ჩინებული სარდალი ჰანიბალი სიყრმიდგანვე გადიქცა იმ დაუტყრომელ რომაელების მტრად, რომლის უმთავრესი მიზანი იყო რომაელობა მუდმივი დამონავება. იგი აღიზარდა ისპანიაში; მრავ-

ვალ—გვარ ომებში და ბრძოლაში მისი სამხედრო ნიჭი სრულად განვითარდა; იგი გახდა მთავრად ღიდის ჯარისა და წინ წაუძღვა მას თავისი აღთქმითი მიზნის აღსასრულებლად . . .

თვითონ ნაპოლეონ I-ის სამხედრო სკოლა გახდა ეგვიპტეს ნიადაგი, რომელზედაც მას ჰქონდა ღიდი და საშინელი ბრძოლა სელჯუკებთან. სწორედ ამ დროს ნაპოლეონმა შეისწავლა ზემიწეწით სამხედრო საქმეების სხვა და სხვა ნაირი მანქანებანი. საფრანგეთის პირველი რევოლუციის სარდალმა ლათაიეტმა პირველად თავისი სამხედრო ნიჭი გამოიჩინა ჩრდილოეთ ამერიკის ნიადაგზე, იმ დროს, როცა შტატები ებრძოდნენ ინგლისსა თავის დამოუკიდებლობის დასაცველად . . .

როგორ განვითარდა მეფე ერეკლე II-ის სამხედრო ნიჭი, სად შეისწავლა მან სამხედრო ხელოვნება, სად იყო მისი სამხედრო სკოლა,—პასუხი ყველა ამ გვარ კითხვებზე შეადგენს ჩემის ისტორიულის მონოგრაფიის შინაარსსა.

I.

ზადვათვალისწინებით ცხოვრება მეფე ერეკლე II-ისა, რომლის ნახელს, ეჭვი არ არის, მსოფლიო ისტორია ჩასწერს „კაცობრიობის ნიჭიერ სარდალთ სიაში“. ერეკლე II იყო შვილი თეიმურაზ მეორისა, რომელსაც ცოლად ჰყავდა ვახტანგ VI-ის ქალი თამარი. ამ უკანასკნელმა, საფრანგეთის მოგზაურის პეისონელის სიტყვით, შესძინა საქართველოს ერეკლე—ის მეფე, რომლის ბედმა მე XVIII ს. მთელი ევროპა ალაპარაკა, ის გამოჩენილი გმირი, რომელიც შექმნილა თავის საყვარელ სამშობლოს განსაღიღებლად. შოველი იმ დროის ქართველი ფიქრობდა ერეკლეს მომავალს ღიდებაზე. თვით მამა ერეკლესი

თეიმურაზი, მოხუცებული და დაგვირგვინებული ნიქიერის სარ-
დლის სახელით, უკანასკნელ წლებში გამოდიოდა ომში თავის

ით
ფნი
ოქ-
არ-
ამ
ლი-
იქ.
ვი-
რდ-
ით,
ივი-
აში
ეკი-
იო-
და-
არს
ამა-
ო-
ივე
არც
ვარ
“
ოსს
ივეს
არ
ერს

მარიამ დედოფალი.

თეიმურაზი, მოხუცებული და დაგვირგვინებული ნიჟიერის სარდლის სახელით, უკანასკნელ წლებში გამოდიოდა ომში თავის შვილის წინამძღოლობით და არ ირცხვენდა იმის ხელ-ქვეით ყოფნას და მოადგილობას. მე-XVIII ს. საუკუნეში მყოფნი საქართველოში უცხოეთელნი, როგორც, მაგალითად, დოქტორი იაკოფ რაინექსი, რუსეთის პოლკოვნიკი ბურნაშევი სამართლიანად აგვიწერენ ერეკლეს გამოჩენილს სამხედრო თვისებას; ამ უკანასკნელების თქმით, ,, ერეკლე აკვირვებდა ადამიანს სულიერი მხნეობით, დიდი მამაცობით და გასაოცარი უშიშრობით, ყ. მხოლოდ ეს მწერალ-მოგზაურნი შეცდომით ამტკიცებენ, ვითომ ამ გვარი თვისებანი შეადგენენ მხოლოდ აზიელის სარდლის სამკაულს. ამ ნაირი შეცდომის მიზეზი, ჩემის აზრით, არის დაუფიქრებლობა; მათგან დასახელებული სამხედრო თვისებანი ერეკლე II სანატრელია ყოველი სარდლისათვის, აზიაში იქნება იგი, თუ ევროპაში. რომ ეს მარჯალია, ამას გვიმტკიცებს ორიოდეს ისტორიული მაგალითი. ერეკლე მეორეს, როგორც სამხედრო გენიოსსა, იცნობდა თვით ჩინებული სარდალი გერმანიის მეფე ფრიდრიკოს დიდი, რომელიც თავის ჯარს ბრძოლის ველზედ არა ერთხელ აგულადებდა ერეკლეს მამაცობის მაგალითებით. ,, იბრძოლეთ იმ გვარად, როგორც გიორგიანთ მეფე ერეკლეს ივერნიო. “ საყურადღებოა აგრეთვე ფრიდრიკოს გულწრფელი აზრი, რომლით იგი აფასებს როგორც თავის სამხედრო სიდიადეს ისე ერეკლე მეორისას: ,, მე ვარ ევროპაში უძლეველი, აზიაში კი—ერეკლე, მეფე ივერიისაო “.

წარსულის საუკუნის გამოჩენილს დრამატურგს და კრიტიკოსს ლესინგს ერთს თავის დრამატიულს თხზულებაში გამოჰყავს გერმანელი ჯარის კაცი, სახელად ვერნერი; ეს ჯარის კაცი არ არის კმაყოფილი თავის მდგომარეობით და გულითა ჰსურს

ომომს ივერიელთა მეფე ერეკლეს დროშის ქვეშ. ეს დრამატიული თაზულება დაიბეჭდა 1763 წ. (Minna von Barnhelm oder der Soldatengluck. Lessings.) პი ფრიად საინტერესო სურათი ამ თაზულებისა: მრთი მოქმედი პირო ვერნერი ჰკითხავს მეგობარს იუსტს: „იუსტ.! შენ უეჭველად გაგონილი გექნება მეფე ერეკლეს სახელი.

იუსტი.—ერეკლესი? . . . მე არა გამიგიარა.

— დაეჯერო, რომ შენ არ იცნობ აღმოსავლეთის წარჩინებულ გმირსა?

— მე კარგად ვიცი, რომ აღმოსავლეთის მოგენი ვარსკვლავს მისდევდნენ.

— ძმაო, მე მგონია, რომ შენ ძალიან ცოტას კითხულობ გაზეთებს, როგორათაც დაბადებას. ნუ თუ შენ არ იცი, ვინ არის მეფე ერეკლე? დაეჯერო შენთვის უცნობია ის მამაცი და გულადი გმირი, რომელმაც სპარსეთი დაიპყრო და დღეს თუ ხვალ კიდევ გააღებს ოტომანის იმპერიის ალაყაფის კარებსა . . . მადლობა ღმერთსა, რომ კიდევ ყოფილა სადმე ომიანობა. მე დიდი იმედი მქონდა, რომ ჩვენ შორის, ევროპაში, მოხდებოდა ომი; მაგრამ ჩვენები მიყრუებულნი სხედან თავიანთ ქერქში. არა, მე ვიყავი ჯარის კაცად და ამ სახელს სიკვდილამდინ დაეცევა. მრთის სიტყვით . . . მე უეჭველად უნდა ვიომო მის დიდებულების მეფის ერეკლეს წინამძღოლობის ქვეშ .“

რა მოწიწებით და აღტაცებით იხსენიებს მეფე ერეკლეს სახელს გერმანელი ჯარის კაცი! ერეკლეს სამხედრო გენიოსობის სხივმა მიადწია ცხრა მთას იქით მდებარე განათლებულს ქვეყანას და იქ გამოიწვია გულითადი თანაგრძნობა. ჩვენთვის

ადილი წარმოსადგენია ის პატივისცემა, რომელიც ერეკლემ მოიხვეჭა თვით აზიაში. აქ, ყველანი ერეკლეს მოქმედებით და საქმით რწმუნდებოდნენ მის სიღიადეში. მრეკლეს თანამედროენი, როგორც მოწინააღმდეგენი, ისე თანამოაზიარე მეგობრებიც, დიდად პატივს სცემდნენ მის სამხედრო ბუნებრივს ნიქსა. მს დიდებული სარდალი თავის დროზე იყო სამართლიანად დაფასებული. საზოგადოდ ერეკლეს უწოდებდნენ „მცირე აზიის ლომად.“ როდესაც ოტომანის იმპერიის ხეანთქარმა შემოსიივლა სპარსეთის პატრონს ქარიმ-ხანს, რომ „ადგიშია ერთი ლომი—საქართველოს ვალი ერეკლე, რომელიც აოხრებს სამფლობელოსა ჩემსა, რის გამო იხარჯვის არა მცირედი ხაზინანი და ამიტომაც უნდა დააყენოთ იგი ესე ვითარის ძლიერებისაგან“ —ერანის შაჰმა ასე შეამკო მეფე ერეკლე: „შეხედეთ მეფეს ერეკლეს, ანლა მე ის როგორ არ უნდა მიყვარდეს; რაც ჩემთვის უმსახურნია, იმას გარდა ეს უმეტესი ჩემი დიდება არის; ერეკლემ ხონთქარი დააჩოქა და ჩემთან აჩივლებს, ამისთანა კაცი დიდად პატივსაცემელი არის. .“

რა საშუალებით გაითქვა მეფე ერეკლემ დიდებული და ნიჭიერის სარდლის სახელი? — გასაოცარი გამბედაობა, არა ჩვეულებრივი თავგანწირულება, მტერზედ პირდაპირი მსვლელობა, ამასთანავე მოძრაობის და მოსაზრების სისწრაფე ომის დროს—აი, ჩემის აზრით, ერეკლეს უპირატესი სამხედრო თვისებანი. მრეკლე მეორე მიმაჩნია იმ პირველ-ხარისხოვან სარდლად, რომლის ბადალს ყოველი ისტორიული ერი ორიოდ-სამიოდეს წარმოგვიდგენს. მართლადაც, რითი მოიხვეჭეს სამხედრო სახელი კაცობრიობის გამოჩენილმა სარდლებმა, თუ არ თავიანთი სიამაყით და იმ გულადობით, რომელიც უარყოფს ბრძოლის დროს მშიშარა ყოყმანობას და გაუბედაობას. მს სარდალნი

პირდაპირის და უშიშარის თვალისა შესცქეროდნენ განძინებულს მტერსა; საშინელი და თავზარ-დამცემი განსაცდელი მათ არ უმღვრევდათ თვალებსა; შემკულნი სამხედრო მჭერეტელობის ნიჭით, რის გამო მათ წინათვე ჰქონდათ ხოლმე აწონდაწონილი მტრის მდგომარეობა და მისი ძალღონე—ეს სახელგათქმული სარდლები გაჭირების დროს ხელმძღვანელობდნენ თავისი გონიერი მოსაზრებით, რომელიც მახელივით სჭრიდა ბრძოლის დახლართულს ნასკვსა. დასასრულ ეს მხედართ მთავარნი მომეტებულად იყვნენ ნამდვილნი მჭევრ-მეტყველნი, რომელნიც გულ-საკლავ და გრძნობით სავსე სიტყვით ჯარს გაიტაცებდნენ ხომლე საომრად: საქართველოს მეფე ერეკლე თვით ბუნებამ შეამკო ამ დიდებული სარდლების თვისებებით; მხოლოდ ერეკლემ თავისი სამხედრო ნიჭი მრავალ-ხნოვან და ღრმა გამოცდილებით უმაღლეს წერტილამდე განავითარა.

სახოგაოდ გულ-კეთილი და მეტადრე საკუთარ ოქახში ჩილი ხასიათის მექონე კაცი—ერეკლე მეორე ბრძოლის ეელზედ იყო ერთი რამ საკვირველება. შველი ბრძოლის დაწყების წინ, ერეკლე, როგორც ლეთის მოყვარე კაცი, ლოცვას შეუდგებოდა ხოლმე:—ქეჰმარიტო ღმერთო ძლიერო! შენ იხსენ საქართველოს ერი, მრავალჯერ წამებული მამულისათვის და იმედ-ჰყავ, რომ სამშობლო დანგრეული კვლავ აყვავდება.—ლოცვის გათავების უმალ ერეკლე შემოაფრინდებოდა ხოლმე ცხენს, აღჭურვილი მშვენიერი საბჯროთა იარაღითა და რომ გენახათ ერეკლე თანამედროვე მწერლის პაპუნა ორბელიანის სიტყვით, ბრძანებლით: „კაცისაგან ამას არა რა დაეგვარებო“.

მეფე ერეკლე—ეს შუათანა ტანის კაცი, ერთობ ფიცი ხასიათისა, არწივისებურის თვალვებით, ომის დროს თავის ჯარი-

სათვის იყო სწორედ სული და გული. ამ შემთხვევაში იგი გადი-
ქცევოდა ხოლმე იმ შესანიშნავ არსებად, რომლის სიტყვა საში-
ნელი ელექტრონული ძალა და რომელსაც განურჩევლად
დიდი თუ პატარა, უფროსა თუ უმცროსი, მოხუცი თუ ახალ-
გაზდა მონებენ. ბრძოლის ველზედ ერეკლე მეფე აკვირვებს
ადამიანს თავისი უცები გონიერი მოსაზრებით; მას შეეძლო
ერთ წამში ათას გვარი კომბინაცია მოეგონებინა; მისი, ეგრედ
წოდებული, “impetus ingenii“ იყო არა ჩვეულებრივი; მისი
შემოქმედებითი ნიჭი ღირს შესანიშნავია. ქართველები ამბობდნენ.
რომ ერეკლე ომში დასწრებით ქართველს ჯარს ფრთებს
შეასხამდა ხოლმეო: „ჩვენი ბატონი ერეკლე მოგვივიდა, ახ-
ლა იმის საკვირველს გონებას რა გაუმაგრდებაო „ამბობდა
გათამამებული ჯარი. ბევრჯელ დახლართვით ქართველებს
ბრძოლის კვანძი, მაგრამ მეფე ერეკლე მას ღირსეულად სჭრი-
და თავისი ძლევა-მოსილი მახვილათა; ეს მახვილი—უცები და
მოულოდნელი გონიერი მოსაზრებაა. ერეკლეს ზოგიერთი მოქ-
მედება ბრძოლის ველზედ სწორედ რომ შთაგონებაა ზეციური
გენიოსისა.

1770 წელს, ერეკლე მეფე, დაიმედოვნებული რუსეთის სამხე-
დრო შემწეობით, ემზადებოდა ოსმალ—ლეკებთან საომრად.
რუსეთის მთავრობამ საქართველოში გამოგზავნა 6,000 ჯარის
კაცი გენერალ ტოტლებენის წინამძღოლობით. მეფე ერეკლე
მიეგება რუსეთის ჯარსა კაცკაის გზაზედ, სოფელ კობში. აქ,
როგორც მოითხოვდა რიგი, ერეკლემ და ტოტლებენმა დასდევს
პირშეკრულობა, რომ ერთად ემოქმედნათ მტრის წინაღმდეგ.
სასპარეზო მოედნად ახალციხის მახრა იყო ამოჩჩეული. სხვა-
თაშორის ერეკლეს დაჰპირდა 5,000 ჯარის კაცსა იმერეთის
მეფე სოლომონ I. ამის გამო ერეკლე მეფეს წინაღვე ჰქონდა

გადაწყვეტილი, რომ დიდი გამარჯვება დამრჩება და ოსმალნი დამარცხდებიანო. მაგრამ, დახეთ ერეკლეს ბედსა! სოლომონი სრულებით არ მოვიდა მტერთან საბრძოლად და თავის სიტყვას გადუღდა; ამნათხავე მოუვიდათ უსიამოვნობა მეფეს და ტოტლებნსა, რომელმაც ერეკლეს შესწავა აზრები რუსეთის წინააღმდეგ. ამ გენერალმა, აწყურთან ბრძოლის გათაყების უმაღლ, მოულოდნელად თავი დაანება ქართველებს და საჩქაროდ იმერეთისაკენ გაემგზავრა. სხვათაშორის აი რას ეუბნებოდა მეფე ერეკლე გენერალსა: „ რატომ არ შეგიძლიან დაბრუნება და ერთად სისხლის ღერა, მაშინ როდესაც თქვენის გულისათვის არის ოსმალთა ჩემი მოსისხლე მტერი, თორემ ოსმალთს ჩემთან რა მტრობა აქვს?— ვინც რუსეთიდან მოდიან ეკატერინე ხელმწიფისაგან დიდის დაპირებით მეუბნებიან: დიდს წყალობას ელოდეთ ეკატერინესაგანო და ამასთან უთქვამთ, ქრისტიანობის და ჩვენის საჩუქრების გულისათვის უნდა გავისარჯნეთო. აჰა, ესეცა ქრისტიანობის გულისთვის მოესულვართ. აქ და ხედავთ ჩემი ქართველები როგორს ომში არიან დღეს“

„თქვენო დიდებულებავ—უპასუხა გენერალ ტოტლებენმა— მომიტყევთ, რომ ჩემის ხელმწიფის ბქანების ძალით ეხლაე უნდა გავტრიალდე და საჩქაროდ წავიდე; დაგვიანება არ შემიძლიან“

მამულას სიყვარულით გატაცებულმა ერეკლემ, რომელსაც თვალ-წინ წარმოუდგა საშინელი განსაცდელი ქვეყნისა, ვინიცობაა მტერი გაიმარჯვებდა, დაივიწყა თავისი მაღალი ღირსება „საქართველოს მეუისა“, დაიმტკიცა თავი და ერთის მუხლით დაუწოქა უბრალო გენერალს და სთხოვდა მას დიდის ვედრებით დაბრუნებულყო. . . მაგრამ ყველაფერი ამაო იყო. შირვეული გენერალი მხოლოდ ბოდინს იხდიდა. ამ გვარ არა

სანატორელმა და უნუგეშო ბრძოლის დასაწყისში ვერც წაართვა და ვერც შეარყია მეფის ზნეობრივი ძალა. ამ ცივი უარის უხალ ერეკლე ფიცხლავ დგება ფეხზე და ვეფხვის სიმარდიით აგზინდება თავის მარღს ცხენსა. მაშინვე მიუბრუნდება ქართველთა ჯარს ამ სიტყვებით: „ქართველებო, ჩემო განუყრელნო ძმანო! ეს იცოდეთ, რომ ჩვენი უკან დაბრუნება არ იქნება. შუჯობესია, აქ გავწყდეთ; თქვენ იცით და თქვენმა ვაჟაკობამ, ქართველებო!“ მეფე ერეკლემ გამარჯვების იმედი მხოლოდ თავის საკუთარ მშვენიერ ცხენოსან ჯარზედ დაამყარა.

პირველად, სხვა და სხვა სამხედრო მოსაზრების გამო, მეფემ უბრძანა ჯარს უკან დაბრუნებულიყო; ქართველი ჯარი სოფელ აწყურიდამ წამოვიდა და თორმეტი ვერსის მანძილი გამოიარა. ამით წაქეზებული მტერი უკან გამოედევნა ერეკლეს ჯარსა. მოხდა ბრძოლა და ამ ბრძოლაში მხოლოდ ქართველთა ჯარის აენგარღმა ანუ მოწინავე რაზმებმა მიიღეს დიდი მონაწილეობა. მალე გააბნის ქართველებმა ოსმალ-ლეკნი. ამის შემდეგ ერეკლე გამარჯვებულად მიუბნლოვდა ახალ-ქალაქსა და მერე ხერთვისსა. ბაიკეს თუ არა ახალციხეში, რომ ერეკლე—ეს „ლომი მცირე აზიისა“ ახლო არისო, მაშინვე ნიამან-ფაშამ საჩქაროდ გამოგზავნა ახალი ჯარი ერეკლეს საწინააღმდეგოდ. ახალ-ქალაქის და ხერთვისის დამცველმა ჯარებმა ვერ გაუწიეს ერეკლეს დიდი წინააღმდეგობა. ამ ჯარს მოელოდა საშინელი დამარცხება ქართველებისაგან, მაგრამ სწორედ ამ დროს გამოჩნდა ახალციხიდან გამოგზავნილი ჯარი. მრეკლე მეფემ სისწრაფით შეაგროვა თავისი მხედრობა და გაჰყო სამ ნაწილად: 1., მარჯვენა ფრთა ჩააბარა თავის უფროს შვილს გიორგი ბატონიშვილს; 2., მარცხენა კი—თავის სიძეს დაკით ორბელიანს და

ზაღსა; 3., თვით მეფე ერეკლემ დაიქინა შუა გული ამ ორ ფრთათა შორის.

პირველ დღეს ომი არ მოხდა, რადგან მტერს დიდი ჯარი ჰყავდა საბრძოლველად და იმედიც ჰქონდა, რომ გაქირების დროს კიდევაც მოემატებოდა; ამიტომ ერეკლემ ხერხი იხმარა, რომ ამ ხერხით მტერს სწვა ჯარი კიდევ არ მომატებოდა. ბინდის დროს, მეფის ბჰანებით, გაგზავნეს უკეთესი ჯარის კაცნი: ერისთვის შვილი აღაბაბა, სვიმონ მუხრან ბატონიშვილი ნასაღიზაში და ხუდია ბორჩალოელი, „ჩინებული და მამაცი ყოველსა საქართველოსა შინა,“ რომელთაც აჰყარეს ასპინძის ანუ დოსტენის ხიდის ისრები. . .

მალე დაღამდა კიდევ. ორთავე ჯარის ბანაკებში საშინელი, არა ჩვეულებრივი ფაცი-ფუცია; ჰაერში თითქო საზარელი სისხლის სული დატრიალდა. ჰველა მხედარს უღდა თვალ-წინ დაღესილი ხმლების ბრიალი; მას ყურს უჰქედავს განუწყვეტელი თოფ-დამბახის ჭექა-ქუხილი . . . ელანდებათ ქრილობანი და სასიკედინე იარა-წყლოუნნი; გული შჰოთავს, სული სწყუხს; ყიყინი, ღრიალი, გულ-საკლავი კვნესა და გმინვა ერთმანეთში ირევა: ყოველივე ეს მოსვენებას არ აქლევს არც ერთ მხედარს. მომავალი დღის სურათი ლანდსა და მოჩვენებასავით ძალა უნებურად თვალ-წინ უღდა გაშმაგებულს მხედარს, გამოცდილს თუ გამოუცდელსა. პირის-პირ შეყრილნი მტერნი ჰკრძნობენ ხვალის დღის დღის სიღიადეს, უნებურად მოვლიან ზარ-დაძკემს განსაცდელს. ბულის ძგერით და დიდის აღშჰოთქებით ელოდება ჩვენი ჯარი. . . განთიადს. აგერ ირაჰრაჟა კიდევ. ჭვეყნის მანათობელმა გაანათა არე-მარე; მისმა დიდებულმა და განმაცოცხლებელმა სხივებმა ჩაუდგეს სული დროებით მიძინებულს ბუნებას; გამხიარულდა მიღამო; გამხიარულდენ ჩვენი, წინა-

ღამის სიზრმებით აღელვებული და დატანჯული ქართველებიც, როდესაც დაინახეს თავიანთი მხედართ-მთავარი მეფე ერეკლე, ეს მართლაც რომ ერთი რამ „საკვირულება“ საომრად გამოსული. ბათენდა ის დღე დიდებისა, რომელიც მეფე ერეკლეს მიაჩნდა „სიკვდილის ღზინად“.

— ძაგრად გარჩიეთ, ერთი დაინახეთ, უშიშარნო ქართველნო, რა სიკვდილის ღზინი არის დღეს! — ამბობდა ერეკლე ამ სამაგალითო ომის დროს, როცა ერთხანად მოზევედა სიმრავლე მტრისა და შედრკა მხედრობა ერეკლესი.

მოშუადღევდა და ბრძოლა ჯერ კიდევ არ დაწყებულიყო. მტერნი ათვალეირებდნენ, შორიდან ზომავდნენ ერთმანეთის ძალ-ღონეს, ტოკავდნენ. მაგრამ საკმაო იყო ერთი გარემოება, რომ ასპინძის ომი გაჩაღებულიყო.

ქართველთა მოწინავე რაზმების ერთი ნაწილი წავიდა სურსათის საშოვნელად გარშემო სოფლებში. აი სწორედ ეს ჩაუვულის კაცნი დაამარცხეს ჩასაფრებულმა ოსმალ-ლეკებმა და მიჰყენენ „ხოცითა შეფედიდე“. ამის მზილველნი მეფის კაცნი შეიძრნენ და დაეცნენ ოსმალ-ლეკებსა.

სწორედ 20 აპრილს 1770 წელსა, პირველს საათზე, ორთავე ჯარის მხრით მოისმოდა თოფების ჭექა-ქუხილი და თან-და-თან შესურდა ბრძოლა, რომელმაც გასტანა სამი საათი. ქართველების ჯარი ერეკლეს წინამძღოლობით მედგრად დახვდა მტერსა და უმეტეს „სახელოვნად გაისარჯენ შეიღნი ხეესურნი“, რომელნიც სულ ერეკლე მეფეს გარს ერტყნენ. ბევრი ხოცეს და სჭრეს ქართველებმა ოსმალ-ლეკნი, მაგრამ მტრის ძლევა-მოსილს ჯარში ბევრი დასტა იყო ისეთი, რომელთაც ჯერ არ მიეღოთ ომში მონაწილეობა. მტრის ახალი დასტების შემოტევამ დიდად შეარყია ერეკლე მეფის შუაგული ჯარი. უცებ შე-

ჩერდა მეფე... გაიგო თუ არა საშიში ყოფა და განსაცდელი ერეკლესი და მისი ჯარისა, მარჯვენა ფრთამ ერთობ ძლიერად წინ წამოიწია დავით ორბელიანის წინამძღოლობით და მეფეს ამ გვარად ერთი მხარი კარგად გაუშავრა. მხოლოდ მარცხენა ფრთამ ძალიან დაიგვიანა. საჩქაროდ გაგზავნა მეფეში ანტონ აქიმბაში ბატონიშვილ გიორგისთან და უბძანა, რომ ჯარი წინ წამოეყენათ შუაგულის კორპუსის მისაშველებლად. ბიორგი ბატონიშვილმა თავის ჯარით, რომელშიაც 300 კაცი იყო, გაამავრა ერთი მალლობი ადგილი. აქ დროებით დავანებოთ თავი ერეკლეს მხედრობას და გავყვეთ ანტონ აქიმბაშსა. მნახოთ, რა პასუხი უთხრა გიორგი ბატონიშვილმა აქიმბაშსა. აი, როგორ მოგვითხრობს ამ ამბავს თვით მნახველი და დამსწრე ელიზბარ ფალავანდიშვილი; მეუის ბძანების უმალ ანტონა აქიმბაშსა საჩქაროდ გასწია გიორგისაკენ და მოახსენა:

— ბატონიშვილო — აღელვებულის ხმით ეუბნებოდა ანტონა აქიმბაში გიორგისა: — მეფე გთხოვს საჩქაროდ მოშველებას თქვენს ჯარის... თქვენს მხეს ეჭიკავე, მამა თქვენი მეფე და იქ მყოფი ქართველობა ძალიან დიდს გაჭირებაში იმყოფებიან.

— ანტონა აქიმბაშო, — უპასუხა გიორგიმ, დამიჯერე, შენც აქ იყავ ჩემთან. თუ ვინცობა ისინი დააბრუნონ, მას უკან ჩვენს ჯარს ჩვენ დავიჭერთ.

ამ დროს მოისმა აქედ-იქიდგან ხმა. ბიორგის ზოგიერთმა სარდლებმა მიმართეს ანტონას ამ სიტყვებით: „აქიმბაშო, გაიგონე, ბატონიშვილი გიბრძანებს, უნდა დაუჯერო“. ანტონამ ამათ არა უპასუხა რა და ზელ-მეორედ მოახსენა გიორგის:

— შენი ჭირიშე, ბატონიშვილო, რას მიბრძანებთ! მეფე ერეკლე იქ რომ დაამარცხონ, აქ თქვენს თავს როგორღა დავი-

ჭერთი, მტერი სულ ფეხ-ქვეშ გაგქნისთ და ბოლო-დროს სულ ერთიანად საქართველოსაც გააოხრებს... ჩქარა წამოძვანდით, შენი ჭირიმე.

— ანტონა აქიმბაშო, გირჩევ, შენც აქ, ჩემთან დარჩე. მაშინ მივეშველნეთ, თუ რომ ჩენი ჯარი დაგვიბრუნონ. ასე ანუგეშებდა გიორგი ალშუოთებულ აქიმბაშსა. სხვებმაც ეს ბატონიშვილის რჩევა ხელმეორედ განიმეორეს, მაგრამ ანტონამ ყური არაუვის არ ათხოვა.

— თქვენს მხეს ვფიცავ, არ დაერჩები აქ... ღმერთი გადღეგრძელებს, წამოძვანდით

— ანტონა აქიმბაშო, დამიჯერე...

— ჩემო ბატონიშვილო, ვერა, ვერ დაგიჯერებ.. წავალ სწრაფლ ისევ ჩემს მეფესთან და ჩემს ქართველებთან ერთად სისხლს დაეპყვე სამშობლო მამულისათვის! — სთქვა რა ეს უკანასკნელი სიტყვა, აქიმბაშმა ღონიერად ჰკრა ცხენს ქუსლი და ელვის სისწრაფით მეფესთან მიიქრა...

ამავე დროს მეფე ერეკლე და მამაცი სარდალი დავით ორბელიანი ქართველებს ამხნეებდნენ მამა-პაპათა ვაჟკაცობის გახსენებითა, იბრძოდნენ თავ-დავიწყებამდე... ვიდრე ანტონა აქიმბაში დაბრუნდებოდა და გიორგის პასუხს მიიტანდა, ერეკლე მეფემ თავისი ჯარის წინაშე წარმოსთქვა შესანიშნავი სიტყვა და ასე გაამხნევა თავისი მხედარნი: „გულოვანო მხენო, ქართველნო, ჩემო განუყრელნო ყოველ საშინელებაში, ჩემო ვულის ძმანო! ეს ამისთანა გაჭირებული ომი ჩვენ თავზედ პირველი არ არის. ძარგად გაარჩიეთ, დაინახეთ, რა სიკვდილის ღმერთი არის დღეს! ვიომოთ სიკვდილამდის, ასე სიკვდილამდის, რომ ჩენი ზურგი მტერმა ვერ დაინახოს: ეს ჯაბანთა წესი

არის.. თქვენ წინ გადაწყვეტით ვალიარებ, რომ დღეს უნდა გამოვესალმნეთ ჩვენს თავსა, აქ უნდა გავწყდეთ... ჩვენს ცოლშვილში, სირცხვილია, დამარცხებით მივიდეთ. მერე რა პირს დაგვინახვენ ის ჩვენი კარგი დედაკაცი? — შავსა, დამარცხებულ პირსა და თან გვეტყვიან: აი თქვე ჯაბნებო, წადით, დაიკარგენით ჩვენგანო... აბა, ჩემო გულის ძმებო, მინამ იმათ წინ ამ სირცხვილით წარესდგებოდეთ, გვიჯობს მამულისათვის ჩვენს წმინდა სიკვილიზე, ჩვენს დაქცეულს სისხლზე, თმები ვაწეწინოთ... გავწყდეთ, ქართველებო, მეც აქ თქვენში ვიმყოფები, ერეკლე!“

ამ მაღალ გრძნობით, საესე და ქუჩილის ძალოვანმა სიტყვამ გაიტაცა აშუოთებული ჯარი, აუნთო სიყვარული მამულისა და აამალლა იმ ზომამდე, როცა თავ-განწირვა და თავდადება ნეტარებად მიაჩნია ადამიანს... ჯარმა ერთხმად შესაბა პასუხად თავის სახელოვან გმირს: „გავწყდეთ, ერთიანად გავწყდეთ. ღედა შეერთოს ცოლად, ვინც აქედგან უსიკვილოდ დამარცხებული წავიდეს!“

სწორედ ამ დროს ჰენებით მოფრინდა ანტონ აქიმბაშიცა და მოახსენა მეფეს:

— ჩემო ხელმწიფე, ბატონიშვილი გიორგი იქიდგან ვერ დაეძარი.

ამ გვარად მტრის სიმრავლისაგან შეშინებულმა, ან თუ სხვა რამ მიზეზის გამო, გიორგი ბატონიშვილმა, ამ დიდად გაპირებულს და საშინელს წამსა მამას თავის დროზე ჯარი არ მიაშველა. მეფე ერეკლეს შვილის შემწეობის მაგიერად პასუხად ცივი უარი მოუვიდა. მეფის ბრძანება დარჩა შეუსრულებელი. ამ გარემოებით დიდად აღელვებულმა ერეკლემ არ იცოდა, რა ექნა.

— ღმერთო დიდებულიო, საქართველოს დამცველო, — ამას
ლა ფიქრობდა გულში დიდ სულოვანი მეფე, — შენ იხსენ გან-
საცდელისაგან ქართველები! —

მტრის ჯარი თან-და-თან გათამამდა, ახალ-ახალი დასტები
მოემატა . . . გამარჯვების სასწორმა თითქოს იმათკენ გაღიწია.
ღადგა ზარ-დამცემი წამი ქართველთათვის. მრეკლე იმ მდგომა-
რეობაში ჩაეარდა, რომელსაც ადამიანის ბუნების მცოდნენი ანუ
ეგრედ წოდებულნი პსიხოლოგნი „ზნეობრივ ციებ-ცხელებას“
უწოდებენ . . . აგერ მეფე ერეკლე საშინელის გულის ძგერით
და არა უბრალო მამაკვდავის სახით, რომელსაც „კაცისაგან
არა რა დაევეარება-რა“ — გასცქერის ერთ შავად მოარულს წერ-
ტილსა . . . ერეკლეს არწივისებურმა თვალებმა მალე იცნეს, რა
ძალა იყო ეს შავად მოარული წერტილი. ის იყო ლეკების სა-
ხელგათქმული ბელადი კოხტა, რომელიც ჭენებით მოაქრო-
ლებდა ცხენსა და რომელსაც თან მოსდევდა გათამამებული და
ხმალ-ამოღებული ლეკთა ჯარი. ამ სიკვდილ-სიცოცხლის წამს
ერეკლემ იგრძნო თავისი დიდი მოვალეობა სამშობლოს წი-
ნაზე და მის გულისათვის ისხვერპლა თავისი სიცოცხლე. სის-
წრაფით წინ გამოხტა მარდსა და „წითელ ტაიჭზე“ მჯდარი
გმირი და მიზანში ამოიღო კოხტა ბელადი . . . კოხტას სიცო-
ცხლე ძაფზედ ჩამოეკიდა და გაიწონა სასწორზე. საკვირველს მე-
თოფურს ერეკლე კახ-ბატონს აქაც არ უმტყუნა გამოცდილმა
ხელმა და გაწვრთნილმა თვალთა ხედვამა. შეებ იჭექა თოფმა
და მის გრიალს ბანი მისცა მტკერის ხეობამა. ზარი სიკვდილისა
თან მოჰყვა თოფის გრიალს. კოხტას ბედი გაშავდა და იმისი
მზე დაბნელდა საუკუნოდ. მაჭენებულ ცხენიდან ლეკთა ბელა-
დმა მიწაზე საშინელი ბრავიანი მოიღო. ამის მნახველს ლეკთა
ჯარს და ოსმალთა რაზმებს თავზარი დაეცათ; მტერი შიშმა შე-

იპყრო; ჯარი უსარდლოდ და უთავოდ დარჩა. ბაქანებულს ადამიანს, რომ თავი მოულოდნელად მოჰკვეთოთ, იმისი სხეული ინერციის კანონის ძალით, ცოტას კიდევ გაირბენს, შემდეგ ერთბაშად შეჩერდება და კანკალ-ცახცახით ძირს დაეცემა, შინაგან ძალას მოკლებული: სწორედ ასე მოუვიდა ოსმალ-ლეკის ჯარსაც, როცა მეფე ერეკლემ მოუკლა წარჩინებული სარდალი-კოხტა ბელადი. მათამამებულს და გამხნეებულს ლეკის ჯარს მოაკლდა უფროსი მხედართ მთავარი; ჯარი დარჩა უთავოდ. მტრის ჯარი შედრკა, დაუძლოურდა და დამფრთხალი და თავზარდაცემული აპირებდა გაბნევასა და აქეთ-იქით გაქცევასა. აი სწორედ ამ დროს შესძახა ერეკლე მეფემ თავის ჯარს, ერთობ გამარჯვების იმედით საესეს:

— მართველებო, ჩემო გულის ძმებო, — ხმალი ამ წუნკალებს! —

მართველებმა იშიშვლეს ხმლები და დაუშინეს ოსმალ-ლეკებსა, რომელთაც იბრუნეს პირი და მიმართეს ასპინძის ხიდსა. ეს ხიდი, როგორც ვიცით, წინათვე იყო დანგრეული და ისარ-აყრილი. ამიტომ ბევრი გაქცევის დროს ჩაცვივდნენ აღიდებულს მტკვარში და დაირჩნენ.

ასე სამაგალითოდ დამარცხეს ქართველებმა მტერი, რომლის მხარეზე იყო ძლევა-მოსილი ძალა ასპინძის ომი ანუ 20 აპრილი 1770 წ. საქართველოს სამხედრო ისტორიაში, ჩვენის აზრით, არის უკეთესი ფურცელი. მრეკლე მეფის დროინდელთა აზრით ქართველების დამარცხება ამ ბრძოლაში შეუძლებელი იყო, რადგან იქ იბრძოდნენ, განურჩევლად წოდებისა, საქართველოს უკეთესი შეილნი; ამ დაუვიწყარ გამართა დაქცეულის სისხლით ქართველებმა შეისყიდეს ღიდი გამარჯვება. ბევრი

ტურფა ვარდი და თაიგული მოაკლდა მაშინდელს ვაჟკაცთა კრებულსა და ახალგაზდობას, მაგრამ სამაგიეროდ თითოეულის გამოკლებულის სახელი უქნობელის ვარდის გვირგვინით შეამკო მაშინდელმა საქართველომ და, ჩვენდა სამწუხაროდ, მხოლოდ დღევანდელს აღარ ახსოვს არც იმ ომში თავდადებულნი და არც ძღვეულნი და გამარჯვებულნი

თვით მეფე ერეკლე ამ მართლად საყურადღებო და გასაოცარ ასპინძის ომში მხედ და ფიცხელად იბრძოდა უბრალო მხედარივით. შერეკლე როგორც სახელგანქმთული კართაგინელთ სარდალი ამილკარ ჰანიბალი ომს იწყებდა პირველი და უკანასკნელი კი ათავებდა. ამას გვიმოწმებენ საქართველოში მყოფნი მსოფლიო მოგზაური აბბატ დელაპორტი და რუსეთის მოხელე იაზიკოვი, რომელნიც ამ გვარად აგვიწერენ ერეკლეს სამხედრო თვისებას: „მეფე ნიჭიერი მხედართ-მთაფარია და წარჩინებული მხედარი; ყოველთვის ფიშტოთი ან თოფით შეიარაღებული დადის; ომის დროს თვით ერეკლე აძლევს კართველთ ჯარს გულადობის და მამაცობის მაგალითსა — იგი პირველი ხმალ-ამოღებული დაეცემა ხოლომე მტერსა“.

ნუ დაივიწყებთ, რომ პირველი სამხედრო ასპარეზი ერეკლემ დაიწყო სწორედ იმ დროს, როცა 15 წლისა იყო. 1735 წელს მეფე თეიმურაზ მეორე თავის სახლობით იმყოფებოდა ფშავის სიმაგრეებში შიშინაობის გამო. სწორედ ამ დროს მძინვარებდნენ და აოხრებდნენ საქართველოს ლეკები. ამ არა სანატრელმა და დასალუბ მდგომარეობამ გამოიწვია ერეკლე ბატონიშვილი საასპარეზოდ. პატარა კახი საჩქაროდ აგროვებს კახელებს; ამ მცირე რაზმით იგი დახვდა ლეკებსა ნეიშნის მინდორში. პირველად ბატონიშვილმა მოკლა კაცი; ამის მხილველთა კახთა ერთ პი-

რად მიმართეს ყივილით და წინა-წარიქციეს ლეკის ჯარი“. ამ გვარად სამხედრო ასპარეზზე ერეკლეს პირველი ნაბიჯი იყო გამარჯვება. ამ დროიდან მან განითქვა გმირის სახელი, რომელზედაც ბევრი იმედი გადიტანეს. აი რას ამბობდა სხვათა შორის საქართველოს კათალიკოზი ანტონ პირველი. „უნდა გენახათ ჩემი ერეკლე პირველიდგანვე, როგორ საკვირველად გამოიჩინა თავი! თუ ერეკლე არ გაჩენილიყო ქვეყანაზე, დაგარწმუნებთ, საქართველო დანთქმოდა მტრისაგან, მაგრამ ჩემმა უუსაყვარლესმა ძმა ერეკლემ მტრები შეაძრწუნა და მამული გამოიხსნა თავისის ძლიერის ქართველებით. აბა ვილა უდგებოდა იმათ წინ, დათანხმებულის ერთის აზრით მექონეს ქართველებსა და იმისთანა მოთავეს ერეკლეს?“

ჰოველ ბრძოლაში მეფე ერეკლეს ჰქონდა თავი განწირული მამულისა და ერისათვის. ამ შემთხვევაში ერეკლე უნებლიე მაგონებს გამოჩენილს შვეციის მეფეს გუსტავ-ადოლფუსა, რომელიც მამაცურად და უშიშრად ბრძოლაში ცხარ მონაწილეობას იღებდა უბრალო მხედარივით. ამის გამო გუსტავი ბევრს არ მოსწონდა. ბუსტავს უსაყვედურებდნენ ხოლმე, რომ მისთვის განურჩეველია სარდლის და უბრალო მხედარის მოვალეობა; მხოლოდ თვით გუსტავი, როგორც ნამდვილი მხედართ მთავარი, დარწმუნებული იყო, რომ მისი ჯარი იმდენად იქნებოდა მამაცი და გულადი, რამდენად თვით სარდალი საქმით აჩვენებდა ვაჟაკობის მაგალითსა. „რა არის უმშვენიერესი და უდიდესი მეფისათვის, თუ არ სიკვდილი მამულისა და ერისათვის“, ასე ამბობდა გამოჩენილი ევროპიელი გმირი. სწორედ ამ გვარად ანუგეშებდა და ამამაცებდა ხოლმე მეფე ერეკლე თავის ჯარს, მომავალ განსაცდელისაგან შეშინებულს. „შნამუსოდ სიკვდილსა ნამუსიანი სიკვდილი სჯობია — ამბობდა მეფე ერეკლე. — ეს ყველამ

უწყით, რომ სიკვდილის შეიღნი ეართო და ჩვენს გვარსა და სახელსა ნუ მოვაყენებთ ორი ღლის სიცოცხლისათვის. . . დღეს ერთიანად გაეწყდეთ, მეც აქ თქვენში ვიმყოფები, ერეკლე!“ ბევრი ქართველების ისტორიული გამარჯვებანი აიხსნებიან მხოლოდ ერეკლე მეფის თავგანწირვით.

მრეკლეს კარგად ჰქონდა შეგნებული ეგრედ — წოდებული „ომიანობის ბუნება“; მას ცხადად ჰქონდა წარმოდგენილი დიდი მნიშვნელობა სარდლისა ჯარისათვის; ერეკლემ ნამდვილად იცოდა, რომ ბრძოლის მინდორზედ თოფების ჭექა-ქუხილის და ლაპლაპა ხმლების ტრიალის დროს, ჯარი უსარდლოდ არის ბრბო შემინებულთა ბატკანთა, რომლის გაწყვეტა და გაჟღეცა ძალიან ადვილი საქმეა. ამიტომაც, როგორც მოითხოვდა ხოლმე გარემოება, ერეკლე თავს არ ზოგაედა და პირველად თავის ხელით ჰკლავდა მტრის წინამძღოლსა. ამით მეფე ერეკლემ დაგვიმტკიცა, რომ იგი არის, როგორც მაღალი ნიჭით შემკული სარდალი, ისე ნამდვილი მხედარიცა. მაგალითად; მან თავის ხელით, როგორც წინად ეთქვი, მოკლა ასპინძის ომში ლეკების ბელადი კოხტა. აგრეთვე ბედი ეწია ერეკლესაგან ბელადს მალაჩსა, რომელიც მოკლულ იქნა მეფისაგან არაგვის ხეობის ბრძოლაში 1744 წელსა. ამ გვარადვე იყო მოკლული სპარსელთ წინამძღოლი ხანი მდინარე გარნიჩაიზე 1752 წელსა.

ჩვენ ვიცით, რომ მეფე ერეკლე ბევრს ბრძოლას დაიწყებდა ხოლმე „პირველი“. მისი თოფის გასროლა იყო ქართველ მხედართათვის სიგნალი—ის სამხედრო ნიშანი, რომლის შემდეგ ქართველნი გათამამებულნი მტერს ეაყვაცურად და უშიშრად დაერეოდნენ ხოლმე. 1748 წელს მოხდა ბრძოლა დედოფლის წყაროზე. ღიდალი ლეკების ჯარი, რომლის წინამძღოლად იყო დალესტნის ბელადი შაჩალი, უცებ და მოულოდნელად დაეცა

ერეკლეს მხედრობას. საჩქაროდ მოაუბრინდა ერეკლე ტენს და პირველმა თვით ესროლა თოფი და „ყოველთა უწინ მან მოკლა კაცი“. შემდეგ უბრძანა „მხედ შეტყეება“ და გაცხარებული შეტაკების შედეგი იყო საშინელი დამარცხება და განდევნა ლეკებისა.

მეფე ერეკლე, თავდა-პირველად, იმ გვარი მხედართ მთავარია, რომელსაც ბრძოლის ველზედ სწადს მტერთან პირ-და-პირი შეტაკება; მას კარგად ესმოდა, რა განსხვავება სუფევს სამხედრო მანქანების და ავაზაკურად მოქცევის შორის. მრეკლეს სანატრელად მიაჩნდა მოკვლა და გაქლღეცა იმ მტრისა, რომელიც საქართველოს სივრცად, მიწასთან ასწორებდა და ჩვენ სამშობლო არე-მარეს აოხრებდა. ამ გვარ მტერს მოსაკვლელად ერეკლე ისე არ დაზოგავდა, როგორც გარეულ მხეცსა. საზოგადოდ ერეკლე ომში განურჩეველია; მხოლოდ ბრძოლის შემდეგ სულ სხვა ნაირად ექცევა იმ მოწინააღმდეგე ტყვეს, რომელიც ომობდა თავის მამულის დასაცველად. აღმოსავლეთის სამხედრო ჩვეულების ძალით ქართველები მომეტებულად ტყვეებს ხოცავენ და მათ თავებს წარუდგენდნენ ხოლმე გამარჯვებულ მეფესა. ამას გვიმოწმებს მე-XVIII საუკუნის მემატრიანე ჰაპუნა ორბელიანი. მრეკლე მეფე ქართველებს ნებას არ აძლევდა მოეკლათ ის მოწინააღმდეგე ტყვე, რომელიც თავის სიცოცხლეს სამშობლოს სხვერპლად სწირავდა. ამ გვარ მოწინააღმდეგეში მეფე აფასებდა კაცის ღირსებასა, ნამდილ აღამიანურ თვისებასა. ამიტომაც ადვილი გასაგებია ჩვენთვის ის საყვედური, რომელიც ერეკლემ გამოუცხადა ქართველებსა, როდესაც ეს უკანასკნელნი ავაზაკურად ჰკლავდნენ ინდოეთში დაჭერილ ტყვეს: „ქართველებო! თქვენ არ გეკადრებათ ავაზაკურად მოკვლა იმ კაცისა, რომელიც მამულისათვის სხვერპლად თავს სწირავს“.

მეფე ერეკლე შემკულია იმ გვარ თითქო ზეგარდამო ნაბოძი თვისებით, რომლის ძალით უბრალო მხედარს ამამაცებდა, აგულადებდა. საზოგადოდ სამხედრო ნიჭის უპირატესობა უფრო იმაში გამოიხატება, თუ რამდენად სარდალს აქვს ზნეობრივი ძალა მრავალ გვარი ჯარის კაცნი გახადოს ერთ სულად და გულად, — რამდენად წინამძღოლი მხედარს შთაუნერგავს გულში ერთ მალალ წადილსა, რომლით გატაცებული მხედარი ბრძოლაში თავს არ დაინანებს, არ დაიზოგავს. ამ დაუუფასებელი თვისების ქონებით მეფე ერეკლე ბევრს გამოაჩენილს სარდალს არ დაუეარდებდა. შერეკლეს სიტყვა, წარმოთქმული ომში ქართველი ჯარის წინ, არის, ერთის მხრით, ის უძვირუასესი მარგალიტი, რომელიც გვიმტკიცებს მის ნამდილ სახალხო ტრიბუნის ნიჭსა; — მეორეს მხრით, იგი სიტყვა წარმოადგენს იმ ქუჩილის მზგავს ძალას, რომელიც ნაპერწკალივით ედება ჰდამიანის გულსა და სწვავს მას. ეს სიტყვა მსმენელს ერთბაშად გაიტაცებს და არკი კი აძლევს ღროს წინააღმდეგი რამე ათქმეინოს. ასეთი ძლიერია ნამდილი მქვერ-მეტყველის სიტყვა.

1747 წელს ნადირ-შაჰმა მოსთხოვა საქართველოს ნაჩევარი მილიონი ფული. ზარდახდა ამოდენა ხარკისა. საქართველოსათვის ძალიან სამძიმო და თითქმის შეუძლებელი საქმეც იყო. ყველას ეგონა, რომ ნადირ-შაჰი სპარსეთში გადასახლებას გეპირებოდა. იყო დრტენინა და ვაება საქართველოში . . . ყველა ეთხოვებოდა სამშობლოს საუკუნოდ. ამ ღროს ორნივე მეფენი თეიმურაზ II და ერეკლე II შეკრბნნ სათათბიროდ. სათათბიროზე დაესწრნნ საქართველოს დიდებულნი და წარჩინებულნი. აქ გადასწყეიტეს, გაეგზავნათ დესპანები და ეთხოვნათ ნადირ-შაჰისათვის ხარკის შემცირება. პერაოდ ერეკლე მეფე წინააღმდეგი იყო ამ წინადადებისა და აი რას ეუბნებოდა ამ გაქირებულ

დროს მოთათბირეთა: „ჩემო ძმებო, უშიშარნო ქართველებო! რათ უნდა ეთხოვოდ ბარკის-შემცირება იმ ნადირ-შაჰსა, რომელსაც ჩვენის მკლავის ძალა უნახავს და ჩვენი შეურყეველი ვაჟაკობა უცდია. ამის შემდეგ, როგორ უნდა დავიმცროთ თავი და ვსთხოვოდ რამ უშიშარმა ქართველებმა, ვინ იცის, რამდენ ომების ცეცხლში გამოვლილებმა! ეს არ გვეკადრება ვაჟაკ ქართველებსა... იქნება თქვენი ძალ-გულა დაკარგული იყოს ინდოეთსა? არა... ამას ნუ მათქმევენებთ თქვენზედა, ნუ დაგიმცირებიათ ვერე გული ჩვენი მამა შაჰისა. ჰილევ შვირტყით სიმხნე და დანარჩენი ღმერთმან იზრუნოს“.

საქართველოს ხალხი დაეხიზნა სხვა-და სხვა სიმაგრეებში. თვით ერეკლემ გაამაგრა არაგვის ხეობა, სადაც მოელოდა განძინებულს და ჰკუთხე შეშლილს ნადირ-შაჰსა. როცა ჯარი სულ ერთიანად მოგროვდა, ერეკლემ წარმოსთქვა შესანიშნავი სიტყვა, რომელმაც დიდად გაამხნევა ქართველები. პი ეს სიტყვაც: „უშიშარნო ქართველებო! ეხლა არის თქვენი გამოჩენის დღე. ნამეტნავად იმ განძინებულის ნადირის წინაშე, რომელსაც ჩვენი გაქრობა უნდა და ჩვენს ნაცვლად: სპარსელების დასახლება. სწორე მამულის შვილი მოითმენს განწირულს სიღარიბესა, მოითმენს ცეცხლსა და ყოველსა საშინელებასა, რასაც კი ვიტყვით, მაგრამ ჩვენს მამულზედ ჩვენს ნაცვლად სპარსელების დასახლება, რომელმა უნდა მოითმინოს, თუ არ დავრდომილმა ქალაჩუნამ ანუ გამუიდველმა ანგარმა? — ქართველებო! თქვენ ის არა ხართ, რომ სპარსეთა გაიარეთ და ინდოეთში შეხვედით, ის მომთმენნი ქართველები შორის გზისა? რისთვის შეიწყნარეთ ის შრომა, მწუხარება, თუ არ თქვენი მამულისათვის? ... რისთვის ემსახურებოდით დიდრონს ომებშია ისე თავ-დადებით ნადირ-შაჰსა, რომელსაც აკვირვებდა თქვენი შეუ-

პოვარი მკლავის ძლიერება! ქართველებო! ინდოეთის ომებში მეგობრობით რომ აკვირვებდით ნადირსა, აბა აქ გმართებსთ თქვენ აღრე გაძლიერებულ მეგობრის წინაშე და ახლან კი განძინებულის პირის-პირ მდგომთა ქართველებისა . . . აქ შინ აღარავენ უნდა დავრჩეთ; დედაკაცებმაც იარალი შემოირტყან და საერთო სისხლის ღერა მოხდეს და იქ გადაწყდეს ჩვენი არსება ქართველებისა, მაშინ დანახავს ის ნადირი, ჩვენი მეგობრობა რა არის იმისთვის და ან მტრობა“ . . .

მსოფლიო ისტორია ბევრს წარჩინებულს სარღლებს ჩამოსთვლის, მხოლოდ ერეკლესთანა მჭევრ-მეტყველი მხედარბ მთავარი, პირუთუნელად ვიტყვი, სწორედ იშვიათი მოვლენაა. ბევრი ევროპიელი სარდალი, როგორც მაგალითად ევგენი სავოელი, ტიურენი, იყო მოკლებული ამ მეტყველების ნიჭსა. შოველს ერეკლეს ჯარისადმი მიმართულ სიტყვაში ხელ-სამძღვან გრძნობის შინაარსსა შეადგენს ქართველების მაღალი და კეთილშობილური ნაციონალური სიამაყე, რომელიც იყო შედეგი ჩვენი წარსული დრამატიზმით აღსავსე ცხოვრებისა. ეს იმ ქართველის სიამაყეა, რომელზედაც ჩვენი ნიჭიერი პოეტი გრიგოლ ორბელიანი სამართლიანად ამბობს:

„შავთა დროთ ჟრბა მესცვალუს მის გულა ანდაშაჯისა,
იგივ მხნე, იგივ მღორალი, მოყვარე თავის მიწისა“.

II.

სიყრმეშივე ერეკლე იმისთანა მდგომარეობაში იზრდებოდა, რომ მისი სამხედრო ნიჭი მწიფდებოდა არა წლობით, არამედ საათობით. ერთი ის ისტორიული გარემოება, რომელმაც ერეკლეზე იქონია დიდი გავლენა და რომლის საშეალებით მან

ბევრი რამ შეიძინა, იყო, რასაკვირველია, ერეკლეს ინდოეთში ყოფნა ნადირ-შაჰის დროს. ამ ინდოეთში ყოფნას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ერეკლესათვის კერძოდ და საზოგადოდ იმ ქართველებისათვის, რომელნიც პატარა კახის დროშის ქვეშ იპყობოდნენ. თვით ერეკლე სპარსეთიდან სწერდა თავის დას ანნას, რომ ინდოეთში დიდად გამოვიცადეო, ბევრი რამ ენახეო, მხოლოდ შთაბეჭდილებების აღწერა კი მეძნელებაო.

მრავალ გვარი ბრძოლა, საშინელი ომები, შეუპოვარი შეტაკებანი ინდოეთის ნიადაგზე — აი სწორედ ერეკლეს სამხედრო სკოლა, რომელშიაც მისი ნიჭი ძალიან გაიწრთენა.

რა მიზნით, ან როგორ მოხდა ერეკლეს ინდოეთში წასვლა? აი გარემოებანი ამ შესანიშნავი ისტორიული ფაქტისა. 1736 წ. თეიმურაზ მეორე მრავალი გამოჩენილი ქართველებითურთ სხვა და სხვა პოლიტიკური მიზეზების გამო დაიპირეს და სწრაფლ გაგზავნეს სპარსეთს. მოიყვანეს თუ არა თეიმურაზი ისპაანში, იგი გაანთავისუფლეს პურობილოზისაგან და მიიღეს დიდის პატივით, როგორც შეჭურის მეუვის ღირსებასა. სწორედ ამავე დროს სპარსეთის შაჰი ნადირი ემზადებოდა ავღანეთში საომრად და თვით თეიმურაზიც ყანდაარს წაიყვანა. ნადირ შაჰი ძალიან აუასებდა ქართველების ეაყაცობას და მას ჰქონდა გულთადი წადილი დაებარებინა სამასი ახალგაზდა ქართლ-კახელი პატარა ერეკლეს წინამძღოლობით. მეფე თეიმურაზს ეს შაჰის წადილი მალე გამოუტყდადეს ამ სიტყვებით: „რომელიმე შენი შეილი დაიბარე და რა ის შთამოვა, შენ მაშინ დაგიტოვებო“; ამასთანავე ნადარჰა ერეკლესაც კერძოდ გაუგზავნა დაბარების წერილი. ჩვიდმეტი წლას ერეკლემ დიდის სიამოვნებით დასრულა შაჰის თხოვნა და მის მაგივრად 1737 წ. თებერვალს იახ-

ლა ნადირ-შაჰსა. როდესაც ერეკლე პირველად წარსდგა შაჰის წინაშე, ნადირმა საშინელის მრისხანებით და სასტიკად ჰკითხა: „არ მიიღებ მაჰმადის რჯულსაო?“ — ერეკლემ, როგორც ღიდად ღეთის მოყვარე ყრმამ უშიშრად მიუგო პასუხი: „ჩემი სიკვდილი შესაძლებელი არის და სულისა ვერვისა ძალ-უძს. და არც მე მივიღებ მაჰმადის რჯულსაო.“ — ამ გვარი ნამდვილი გმირული და პირდაპირი პასუხი ძალიან მოეწონა ნადირ-შაჰსა და ერეკლეს შემდეგი ნუგეში სცა: „ნუ გეშინიან, მე აღარ გაიძულებო.“

ამ ნაირად სახელოვანი სპარსეთის შაჰი შეიქმნა სამხედრო მასწავლებლად ერეკლე მეფისა. ნადირი ამბობდა, რომ ქართველი მცირე რაზმი ინდოეთში მხოლოდ იმიტომ მიმყავს, რომ სამხედრო საქმეებში გაეწურთნოვო; მაგრამ ჩვენკი ეფიქრობთ, რომ ჭკვიანს ნადირ-შაჰსა სხვა მოსაზრებაცა ჰქონდა. შაჰს არ უნდოდა მალე დაებრუნებინა თავის ქვეყნისათვის ისეთი გმირი და წარჩინებული სარდალი თავის რაზმით, როგორც იყო ერეკლე ბატონიშვილი. თუმცა ეს ასეა, მაინც ჩვენ გვაქვს საბუთი ეთქვათ, რომ ნადირ-შაჰმა, როგორც ღვიძლი-შვილა, ისე გამოუზარდა საქართველოს პატარა ერეკლე, ეს „ღიდაბა ივერიისა.“

მინ იყო ნადირ-შაჰი? როგორ გაითქვა გამოჩენილი სარდალის სახელი? არ იქნება უქნიშენელო, რომ გავიცნოთ მისი ვინაობა; ეს მით უფრო საჭიროდ მიმაჩნია, რომ ნადირ-შაჰსა აქვს მნიშვნელობა მე-XVIII საუკუნის საქართველოს ისტორიაში. როდესაც ზოგიერთი დასავლეთ ევროპის მწერალი, როგორც მაგალითად ბუგანვილი, ამტკიცებს თავის ისტორიულ ნაწერებში, რომ სპარსეთის გავლენა საქართველოზე უფრო საკეთილო და უფრო ნაყოფიერი იყო, ვიდრე ოსმალეთისაო,

ამისთანა მწერალს, ჩემის აზრით, სახეში აქვს ნადირ-შაჰის დრო, 1735 წლიდან 1747 წლამდე. ამ დროს სპარსეთი მართლად მფარველი და მოსარჩლე იყო საქართველოსი.

წარსულ საუკუნეში კული-ხანმა დაიჭრა სპარსეთის ტახტი და დაიბრუნა სახელად ნადირ-შაჰი. ამ შაჰმა დაიპყრო ინდოეთი და ამის გამო დიდი სახელი გაიტყვა. საზოგადოდ ნადირ-შაჰი მიანდათ სპარსთა „აღმკვანდრედ“. მაშინდელს ფულზე ამისთანა ზედწარწერას ამოიკითხავდით: „მსოფლიოს მეფედ დაბადებულა, რომლის მხგავსი არაიან არის, წოდებული მეფედ-მეფედ, ვინ არს ესე?—ნადირ-შაჰი.“ დასაყვამთ ევროპაში ერცელდება სხვა და სხვა ენებზე მთელი ლიტერატურა, რომელიც შეეხება ნადირ-შაჰის მოქმედებას, იმის ცხოვრებას, იმის გამორულ სარდლობას. ამ საგანზედ სწერდნენ ფრანგები, ჰოლანდიელები, ინგლისელები, გერმანელები და რუსებიც. საყურადღებოა, რომ ამ საუკუნის დამდეგშია ც რუსულს ენაზე მოიპოვებინან დრამატიული თხზულებანი, რომელშიაც უმთავრეს მოქმედ პირად ნადირ-შაჰია. სხვათა შორის ერთი ამ გვარი დრამა დაწერილთა პლავილშვიკოვის მიერ. ეს დრამა დაბეჭდილი იყო ს.-პეტერბურგში 1816 წელსა. ამ პიესაში ჩართულია აგრეთვე ნადირ-შაჰის სურათიცა.

ნადირ-შაჰი იყო ლამაზი, წარმოსადეგი და ახოვანი კაცი; იმისი დიდებული და კეთილშობილური სახე კაცს ძალა-უნებურად მიიზიდავდა. ბუნებას უხვად დაესაჩუქრებინა ეს კაცი ნიჭით. თავისი ნიჭი მან მალე გამოიჩინა, როგორც სამხედრო საქმეებში, ისე ქვეყნის მართვას და გამგეობაში. ბი სწორედ ამ თავის დროს სახელგათქმულს შაჰს ჰქონდა დიდი მნიშვნელობა საქართველოს ისტორიაში.

ნადირ — შაჰის ზოგიერთმა ქართველთათვის სასარგებლო განკარგულებამა ცოტა ხანს სული მოაბრუნებინა წარსულს საუკუნეში ჩვენს დასუსტებულს ქვეყანას. მაგრამ ვიდრე ამ საგანზედ ვიტყოდე რასმე, საჭიროდ ვრაცხ ორიოდ სიტყვა ეთქვა ნადირ-შაჰის შთამომავლობაზე. მეროპიელნი მწერალნი არ არიან ერთისა და იმავე აზრის სპარსეთის შაჰის ვინაობის თაობაზე. ზოგი ამტკიცებს, რომ ნადირი იყო ინგლისელი, ზოგს კიდევ ფრანგად მიაჩნია. სხვათა შორის ერთი ჰოლანდიელი ავტორი, კაცი ფრიად მკოდნე და გაგებულო, ამტკიცებდა, რომ ნადირ-შაჰი გოლლანდიელი ბერიაო. აგრეთვე შაჰის შთამომავლობის შესახებ მაშინდელ ევროპიელთ შორის ის აზრიც იყო გავრცელებული, ვითომ ნადირ-შაჰი შთამომავლობით ქართველი თავადიშვილი იყო. სახელს და გვარს ამ ქართველის თავადიშვილისას მემატინენი, სამწუხაროდ, არ ასახელებენ. ჩვენ მაინც ვეცდებით გავრცელებით ვაცნობოთ მკითხველებს ეს აზრი მაშინდელის ევროპიელებისა.

ნადირ-შაჰი იყოცო, ამბობენ ევროპიის ზოგიერთი მწერალნი, კეთილშობილთა ჩამომავლობისა. იმისმა მამამ, თავის დროს დიან გამოჩენილმა და მოწინავე ქართველმა თავადმა, თავისი სიცოცხლე სხევრპლად შესწირა სამშობლოს მტერთან ბრძოლის დროს. მამის სიკვდილის შემდეგ, იმისი შვილი კულისხანი, იმედ დაკარგული თავის სამშობლოში, წავიდა საზღვარ გარედ. რადგან ამ ახალგაზდა თავადიშვილმა მტრებთან ბრძოლაში დიდი მამულიშვილობა გამოიჩინა და ძლიერი წინააღმდეგობაც გაუწია მტერსა, ამიტომ ძალიან ეშინოდა, რომ მტერი უეჭველად ჯავრს ამოიყრიდა. ვიდრე სამშობლოდგან განიელტოდა, ყმაწვილმა კულისხანმა ქართველთა შორის ბევრი ამხანაგები შეაგროვა და შემდეგ მათთან ერთად გასწია საქარ-

თველოდგან. პირველად ლტოლიეილი შეეხიზნენ დალისტნელებს და იმათ სიხოვეს შემწეობა. ღიდ დროს არ გაუელია ამის შემდეგ და ახალგაზდა თაედიშეილი პატარა ჯარის უფროსად დანიშნა. ამ პატარა ჯარით ახალგაზდა სარდალი წავიდა სამრად აელანელების წინააღმდეგ. ეს ომი კულიხანმა დიდის ხელოვნებით აწარმოეა და მალე დაამარცხა აელანელი. ელვის სისწრაფით გაუეარდა ხმა ამ ახალგაზდა თაედიშეილსა ნიჭიერის სარდლის სახელი და თან და თან ჯარიც გაუმრაველდა. ქულიხანის გასაოცარმა მამაცობამ, იმისმა შესანიშნავმა სამხედრო ნიჭმა დიდად გააკვირეა მთელი სპარსეთი. ეს ქეეყანა, როგორც უკვე მოგესხენებათ, მე-XVIII საუკუნის დასაწყისში ძირეულად იყო შერყეული. ამ დროს სპარსეთში იშეიათი არ იყო არეულობა ტახტის მემკვიდრეობის გამო. ამით სარგებლობდნენ სპარსეთის ქეეშევრდომნი ხალხნი, რომელნიც მალმალ აჯანყდებოდნენ ხოლმე. პირველად აელანელთა შორის გამოჩნდა ის მრისხანე ღრუბელი, რომელმაც შეარყია მთელი სპარსეთი. 1721 წელსა სამოცი ათასი ჯარით აელანელების წინამძღოლმა მირ-მანმუდმა აიღო სპარსეთის სატახტო ქალაქი ისპაანი. სპარსეთის შაჰმა გუსეინმა უარჰყო გვირგვინი და გადასცა მეორე შეილს ტახმასსა. სწორედ ამევე დროს აჯანყდნენ ქართველებიც და რამდენსამე ბრძოლაში სპარსელების ჯარი განაზნის საქართველოდგან. 1730 წელს სპარსეთის შაჰი ტახმას დიდ გაჭირებაში ჩავარდა: ამ შაჰს მოაკლდა სამხედრო ძალა ბი სწორედ ამ დროს სახელგათქმული ქართველი თაედიშეილი კულიხანი გაძლიერდა თაეის საკუთარის ჯარის წყალობით და სპარსეთის შაჰს ტახმასს შემწეობა აღმოუჩინა. ამ ამბავმა შაჰი ძალიან გაამხიარულა, მოიწოდა კული-ხანი და თაეზე აკოცა პატივისცემის ნიშნად. შაჰმა მადლობა გამოუტხადა შემწეობი-

სათვის კულიჩანს და დანიშნა სრულიად სპარსეთის ჯარის სპასალარად. ცოტაოდენის ხნის შემდეგ კულიჩანი ვახდა რეგენტად და მერე-კი 1735 წელს ავიდა სპარსეთის ტახტზედ ნადირ-შაჰის სახელით. ამავე წელს ქართველებმა სპარსელების დახმარებით გადაიწვეს ქართლ-კახეთიდან ოსმალნი. მას უკან ქართველები ნადირ-შაჰის მფარველობის ქვეშ იმყოფებოდნენ. 1747 წლამდის ქართლ-კახეთი მოქმედობს თითქმის ყოველთვის სპარსელებთან ერთად-

ავიდა თუ არა ნადირ-შაჰი სპარსეთის ტახტზე, მაშინათვე გამართა მიწერ-მოწერა ხონთქართან. სხვათა შორის გაუგზავნა ხონთქარს ერთი ფრიად საყურადღებო წინადადება, რომლის მესამე მუხლი ამბობს: „უნდა სამუდამოდ აღკრძალული იქმნას ქართველ ტყვეების გასყიდვა“. ხონთქარმა უნდა შეისყიდოს ეს ტყვენი და ამ უკანასკნელთ მისცეს უფლება თავიანთ სამშობლოში დაბრუნებისაო. გარდა ამისა ნადირ-შაჰმა დააწესა ის კანონი, რომლის ძალით სპარსეთში მყოფ ქრისტიანებს მიენიჭათ დიდი თავისუფლება. ამ გვარი თავისუფლება ნადირ-შაჰმა მიანიჭა ყველა სარწმუნოების წარმომადგენლებსაც. მაგრამ ყველაზე შესანიშნავი ის არის, რომ ნადირ-შაჰმა სრულიად უარყო ერთი ბარბაროსული კანონი. აი რა კანონი იყო ეს კანონი: საქართველოს ისტორია გვიმოწმებს, რომ ბევრი ჩვენი მეფენი ძალაუფლებურად გამამადიანებულან, მაგალითად: როსტომ I, ერეკლე I; თვით სჯულ-მდებელი საქართველოსი ვახტანგ VI და სხვანი . . . ჭირვეული სპარსეთის შაჰები ამას არა კმაობდნენ და სტანჯავდნენ იმ ქრისტიანებს, რომელნიც მათ სამსახურში იყვნენ. აი სწორედ ეს კანონი, რომელიც ძალას ატანდა ქართველებს სპარსელების სამსახურში ყოფნის დროს უეჭველად მიეღოთ მაჰმადის რჯული, ნადირ-შაჰმა აღარ შეიწ-

ყნარა. აქედამ ცხადად სჩანს, რომ შედარებით ქართველებისათვის ნადირ-შაჰი უფრო გულ-შემატკივარი იყო, ვიდრე სხვა შაჰები. მან დაურიგა ქართველებს მრავალი მამულები და უფული ჯარის შესაკრებად. ამით შაჰმა ქართველები გაიერთგულა; ამ წყალობის სამაგიეროდ ნადირ შაჰი ყოველთვის, როცა კი მოისურვებდა, მოითხოვდა ქართველთ მშვენიერ ცხენოსან ჯარსა. ბევრი იმ დროის წარჩინებულ სპარსელთ სარდლებში ქართველებიც ერივნენ, როგორც მაგალითად, ბატონიშვილი ერეკლე; რომელიც დიდს მონაწილეობას იღებდა ავღანელების და ინდოეთის ომებში. როგორ მოხდა ინდოეთის ომი? რა მიზნით გაილაშქრა ნადირ-შაჰმა ინდოელების წინააღმდეგ?

ნადირ-შაჰის დროს მეორედ აჯანყდნენ ყანდაარის ავღანელები, რომელთაც დიდ შემწეობას უზენდა ინდოელების მოგოლი მამადი; ამ ინდოეთის მეფემ ნადირი არ შეიწყნარა სპარსეთის შაჰად. ამ დიდი შემწეობით დაიმედოვნებულმა ავღანელებმა ძალიან გაამაგრეს ყანდაარი. ამის გამო თავდაპირველად აჯანყებულნი დაიმორჩილა და შემდეგ 1738 წელს ნადირ-შაჰი ძლიერ-მოსილი ჯარით წავიდა ინდოეთში საომრად. მამაცურად გადაიარა ინდოეთის მთები და მიუახლოვდა ქაშმირსა; ეს ქალაქი იყო სამაგალითო სამხედრო ალაგი და ამიტომ ძალიან გაამაგრა მოგოლმა, რათა დაიცვას სოლიმანის მთების შესავალი; მაგრამ ეს გამაგრებული ციხე-ქალაქი ვერას გაუხდა ნადირ-შაჰსა. ქალაქ ქაბულს ახლო სპარსელთ დახვდათ დიდძალი ინდოეთის ჯარი. აქ მოუვიდათ საშინელი შეტაკება და სისხლის ღერა, რომელშიაც საქმე წააგეს ინდოელებმა. ამ გვარივე გაცხარებული ომი მოუვიდათ ქალაქ ლაურის ახლო. თანამედროვე მწერალის სიტყვით, აქ სამაგალითოდ იბრძოლა ცხენოსანმა ჯარმა, რომელშიაც ჩვენი პატარა კახიც ერია. თვით

ბატონიშვილი ერთ წერილში აღტაცებით იხსენიებს ამ გამოჩენილ ომსა და ქართველების სიმამაცეს. ამ გამარჯვებით გათამამებულმა ნადირ-შაჰმა აიღო ქობულისტანი, მულთანი, ბუქარი და მიუახლოვდა სინდეთის სამეფოს, რომელიც შეადგენდა ნამდვილ ინდოეთსა.

ამბობენ, ვითომ სინდეთის საზღვარზე, სადაც სპარსეთის ჯარი ღროებით შეჩერდა, ნადირ-შაჰი იყო დიდად გაკვირებული და თანაც შეშინებული ერთი უცნაურის მოვლენისაგან: ერთ ალაგს დაინახეს ბოძი, რომელზედაც იყო დაწერილი შემდეგი სიტყვები: „ის, ვინც გადაიელის საზღვარს ამ სამეფოს დასაპყრობად, სიკვდილით იქნება დასჯილი და მის ხსენებას მომავალში მოელის მუდმივი წყევლა“. ამ სიტყვებმა საშინლად შეაშინეს გულადი ნადირ-შაჰი, რომელიც დიდხანს ღრმად თიქრობდა. ბევრსა ჰკითხა დარიგება, მაგრამ ვერაფერ დააკმაყოფილა სპარსელთ გმირი; მაშინ შაჰმა ჰკითხა ერეკლეს: „რას იტყვი შენ ამაზე? წავიდეთ საომრად, თუ უკან დაებრუნდეთო? ეს ბოძი, სწორედ რომ, საშინელგებაა!“

— ბოძი, მშვიდობიანად უპასუხა ერეკლემ, ააშიშარს არას წარმოადგენს; საქიროა, მხოლოდ აეკიდოთ სპილოს ზურგზე და ასე ჩვენ წინ ვატაროთ, ვიდრე სამეფოს დავიპყრობდეთო. მს მახელი რჩევა ერეკლესი ძალიან მოეწონა ნადირ-შაჰსა და ამის შემდეგ მალეც აიღეს სინდეთის სამეფო. ამბობენ, ვითომ სპარსეთის შაჰმა 20,000 ოქროთი დაასაჩუქრა ერეკლეო და დაუნიშნა უპირველესი ალაგი დიდებულთა შორის.

მრავალის ჯარით სპარსელნი გამარჯვებულად მიადგნენ სინდეთის სატახტო ქალაქ დელისსა, რომლის აღების დროს მოხდა შეუბრალებელი კაცთა ქლეტა, გაუთავებელი ბრძოლა. მერო-

პიელი არტილერიის ინჟინერებმა, რომელნიც შაჰის ჯარში იმყოფებოდნენ, ზარბაზნებით სრულიად დაანგრეს ქალაქი დელისი. სპარსეთის ჯარმა, გაცოფიანებულმა სისხლის ღვრით, ააოხრა და მიწასთან გაასწორა ეს სატახტო ქალაქი. თუმცა დიდი წინააღმდეგობა გაუწიეს ინდოელებმა, თუმცა ბევრმა სხვერპლად შესწირა სიცოცხლე მამულის დასაცველად, მაგრამ ნადირ-შაჰის ძალას ვერა უყვეს რა და მოგოლი ინდოეთისა დაემორჩილა სპარსელთ. თვით ნადირ-შაჰმა მიიღო წოდება „ინდოეთის იმპერატრისა“.

ამ ინდოეთის ომებში დიდი სახელი განითქვეს, როგორც საზოგადოდ ქართველობამ, ისე კერძოდ ერეკლემ. პატარა ერეკლე ყოველს დიდს ბრძოლაში, ვაცხარებულ შეტაკებაში დაესწრებოდა ხოლმე და აქ იჩენდა თავის მხნეობას, შეუპოვარ გულადობას, ნამდვილ ეაჟაკობას და სამაგალითო მამაცობას.

ინდოეთში ყოფნის დროს ერეკლემ სამხედრო ნიჭის გარდა, ბევრი ჭიროფასი ადამიანური თვისებაც გამოიჩინა; მაგალითად, აი ერთი იმ დროის მშკენიერი სურათი: ერთ ინდოელების რაზმთან ქართველებს მოუვიდათ ცხარე და შეუპოვარი ბრძოლა. მართველებმა მალე განაზნეს ინდოელნი, მხოლოდ ამავე დროს ერთი ღონიერი და ახოვანი ინდოელი მხედარი ძალიან გაჭირვეულდა და მამაცურად იბრძოდა. მართველებმა იგი მალე დაიჭირეს მწყერირეთა და მაშინათვე წაართვეს იარაღი და გაბრახებულებმა პოიწადინეს ინდოელის მოკვლა. სად იყო, სად არა ელვის სისწრაფით გაჩნდება პატარა კახი და ქართველებს შეჰყვირებს: „თუ თქვენ მაგ მხედარს მოჰკლავთ, მე დიდად მეწყინებაო“. მრეკლეს სიტყვამ მალე დაამშვიდა ქართველები და მათ ხმლები ქარქაშს მიაქციეს. მრეკლემ მაშინათვე ეს წართმეული იარაღი პატრონს გადასცა და ამ საქციელის

გამო დიდად უსაყვედურა ქართველებს ამ სიტყვებით: „ქართველებო! როგორ გეკადრებათ ნამდვილი მამულის შეილის მოკვლა ისე, როგორც უბრალო ავაზაკისა, ნუ დაივიწყებთ, რომ იგი გატაცებით იბრძოდა თავის მამულის დასაცველად“. შემდეგ ამისა ერეკლემ მიმართა ინდოელს ამ საიმედო სიტყვებით; „ინდოელო! მე დიდად მომწონს შენი მამულის ერთგულება; როგორც აქამდინ იბრძოდი მამულისათვის, ისე ისე ემსახურე თავ-დადებით; დეე შენმა მოძმებმა დაინახონ, რომ შენ სწორედ ნამდვილი მამულიშვილი ჰყოფილხარ. აჰა, ეს შენი იარაღი შენივე იყოს და შენი მამულის ერთგულება ისე შენთვის მოგვიცია ჩვენ-ქართველებსა“.

ამ გვარი მოულოდნელი საქციელით განცვიფრებულმა ინდოელმა ერეკლეს დიდი მადლობა მოახსენა და თავისებისაკენ გასწია.

ნადირ-შაჰს, რომელიც იყო გაკვირვებული ერეკლეს სამხედრო ნიჭით, იგი შეუყვარდა შეილივით. ეს სიყვარულიც მალე დაამტკიცა მან. შრთის საშინელის ომის დროს შაჰი სწრაფლად ცხენიდგან გადმოხტა, მოუწოდა თავისთან ერეკლეს, მოხსნა წელიდგან ხმალი და ერეკლეს შემოარტყა; „შენმა ქართველებმა და კერძოდ შენ ისე მომაწონეთ თავი, რომ ამ დიდს ომშივე მე მსურს დიდი მადლობა გადაგიხადოთ; ეს ხმალი იყოს ჩემი სახსოვარი; თქვენმა შეილის-შვილმან ნახოს ხოლმე ეს ხმალი და იტყოდეს: „ნადირ-შაჰი გააკვირვა იმ ქართველებმა, რომელნიც მის წინაშე ძლიევა მოსილობდნენ დიდის მამაცობით და გულადობითაო“. ნადირ-შაჰმა ღირსეულად დააფასა ქართველთა შრომა. ინდოეთის ლაშქრობის გათავების უმაღლეს მან გამოუტყადა ბატონიშვილს ერეკლეს დიდი

მადლობა და ამასთანავე უბრაზანა შემდეგი: „მეუვის ძევ ერეკლე, შენ ეჭირვები სამშობლოს და ნება მომიცია შენს ქვეყანაში წასვლისა. იყავ მარადის ჩვენი წყალობის მოიხმედო.“ ეს სიტყვა წყალობისა მალე საქმედ გადიქა. 1744 წ. ნადირ-შაჰმა ერეკლე დაამტკიცა კახეთის მეფედ და თეიმურაზი კი — ქართლისად.

წინად ვთქვი, რომ ერეკლეს ინდოეთში ყოფნა იყო მისი სამხედრო შკოლა. თვით ერეკლემ დიდ მნიშვნელობას აძლევდა ამ გარემოებას. ამას გარდა ეს დრო შესანიშნავია მით, რომ მთელმა რაზმმა ახალგაზდა ქართველთა აქ ინდოეთის ნიადაგზე შეისწავლა ყოველნაირი სამხედრო წესი, აზიური სამხედრო მანქანებანი. იქ მყოფნი ქართველნი შეიქმნენ ლონიერი მკლავების და შეურყეველი ვაჟკაცობის მექონენი. აი რას აშობდა ერეკლე მეფე ამ ქართველების შესახებ: „ქართველებო! თქვენ ის არა ხართ, რომ უშიშრად შეხვედით ინდოეთში, ის მომთმენნი ქართველები შორის გზისა? რისთვის შეიწყნარეთ ის შრომა და მწუხარება, თუ არ თქვენი მამულისათვის? რისთვის იბრძოდით იმ დიდრონს ინდოეთის ომებში, სადაც ერთობ ყველა გაკვირვებული იყო თქვენის შეუპოვარის მკლავის ძლიერებით“. . . . აქ, ეჭვი არ არის, იგულისხმებიან ის ნამდვილნი ქართველნი, რომელნიც შეადგენდნენ იმ დროის ახალგაზდობის თაიგულსა; მათი პირველი და უკანასკნელი არსებობის მიზანი იყო სამშობლოს სიყვარული, მისი დაცვა შინაგან და გარეგან მტრებისაგან. ჩვენდა საუბედუროდ, რიცხვი ამგვარის მამულის შეილებისა თან და თან მცირდებოდა და 1795 წელს იმ საშინელს და დასალუბავ დროს, როდესაც მტერმა გაგვიოხტრა სამშობლო და დედა ქალაქი, თვით ერეკლე

წარმოადგენდა უფერულ ცაზე იმ მკრთალ სამხრეთის ეარსკე-
ლაესა, რომლის შუქი აღარაეის აღარც-კი ათბობდა. . . ამისთანა
მდგომარეობამ ბევრი დროც არ გასტანა. ეს სანატრელი
და სანუგეშო მნათობიც უცებ ჩაქრა . . . და მოსცილდა სამუ-
დამოდ ჩვენს საყვარელ სამშობლოს . . .

III

წარსულს საუკუნეში საქართველოს ჯარი თავის სიმამაცით
და გულადობით იყო დიდად გათქმული არა თუ აზიაში, სა-
დაც იგი ასპარეზობდა, არამედ თვით დასავლეთ ევროპაშიაც.
მეროპიელთ უფრო ძალიან მოსწონდათ ჩვენი ცხენოსანი ჯარი,
რომელსაც იგინი უწოდებდენ „მშვენიერს.“ რუსეთის ლენერ-
ლებიც ჩვენი ჯარის შესახებ კარგი აზრისანი იყვნენ. მაგალი-
თად, გენერალი ლაზარევი (*) ერთ თავის მოხსენებაში 1801 წელს
დიდის აღტაცებით იხსენიებს ჩვენს ცხენოსანს. ჯარს, თუმცა
აქვე შენიშნავს, რომ ქართველთა მხედარნი ერთობ ღარიბია
შეიარაღებით. ლაზარევს არ მოსწონდა ჩვენი ქვეითი ჯარი,
ვარდა ფშავეზურებისა და თუშებისა. „ბევრიო—სწერს ლა-
ზარევი—ქვეითი მხედარი იყო შეარაღებული შინდის კეტებით.
მანც და მანც თუ ქართველ ცხენოსან ჯარს არა უჭირდა. რა
სწორედ იმ დროს, როცა საქართველოს შეილნი სულით და
გულით დაეცნენ, აღილი წარმოსადგენია, რა საშინელება
უნდა ყოფილიყო ქართველთ ჯარი ერეკლეს დროშის ქვეშ
თბილისის აღებაზე“.

მთი ევროპიელი მწერალი, სპხელად ეგონებ-ბუგანელი,
რომელიც იმყოფებოდა ნადირ-შაჰის ჯარში და რომელმაც ზედ-

(*) Акты Археогр. Ком. (т. I, № 129, 186 г.)

მიწეენით შეისწავლა მისი მხედრობის თვისებანი, ასე გეხატავს ქართველ მხედრის ფაზიონომიას. „ქართველები მთელს აზიაში უკეთესნი მხედარნი არიან და სპარსეთის ჯარში შეადგენენ უკეთეს და ჩინებულს კორპუსსა. როდესაც ქართველებს დასაცველად აძლევენ რომელსამე ალაგს, ანუ ციხეს, იგინი მას ღირსეულად იცავენ და თითქმის არასოდეს არ დაანებებენ ხოლმე მტერსაო, ქართველებმა კარგად იციან შეილდ-ისრის ხმარება (?), რომელსაც უფრო მალ ხმარობენ, ვიდრე თოფ-დამბაჩსა; თუმცა—განაგრძნობს იგივე ავტორი, ცეცხლით სასროლი იარაღითაც ქართველები კარგად სარგებლობდნენ“. — შეილდ-ისრის ხმარება მე-XVIII საუკუნეში ცოტათი საეჭვო უნდა იყოს. ჩვენის აზრით, აქ ავტორის უნებლიეი შეცდომაა. ვინ არ იცის, რომ ქართველები არამც თუ ძველ დროში, ახალ საუკუნოებშიაც შეილდ ასარს ომშიც ხმარობდნენ; თვით მე-XVII საუკუნის მემატიანე ამასვე გვიმტკიცებს: „იხალ მშვილდ-კაპარკი მეფემან (არჩილმა) და მოსრნა მრავალნი „(ქართლ. ცხოვრ. ნაწ. II, 214 ფ.). მხოლოდ მე-XVIII საუკუნეში, თეიმურაზ II-ის და ერეკლეს დროს, პაპუნა ორბელიანის მოწმობით, ქართველები ამ იარაღსა ხმარობდნენ ნადირობის დროს. პირ იქით ნამდვილად ვიცით, რომ ერეკლეს დროს ომში ყოველი მხედარი ჯერ პირველად თოფს გაისროდა და მერე ხმლით დაერეოდა ხოლმე მტერსა. ასე იბრძოდნენ არაგვის ხეობაში 1744 წელს, ასე იბრძოდნენ 1752 წ. მდინარე ვარნიჩაიაზე, აგრეთვე 1770 წ. ასპინძის ომში. არც ერთი მემატიანე აქ არ იხსენიებს შეილდ-ისრის ხმარებასა. მე-XVIII ს. ექვი არ არის, რომ ქართველების იარაღი იყო ხანჯალი, ხმალი, აგრეთვე შუბი. თავის სამხედრო შეიარაღებით ქართველი ჯარი უფრო წააგავს კლასიკურ ხალხების ჯარებსა, ვიდრე

დასაველეთ ევროპის ახლად შეწყობილ მხედრობას; თუმცა მე-XVIII ს. ჩვენშიაც შემოვიდა ხმარება თოფ-დაძმაჩისა და ზარბაზნებისა, მაგრამ მაინც ხანჯალი და ხმალი რჩება ჩვეულებრივ ქართველ მხედრის დედა-იარაღად.

საკურადღებოა, ჩემის აზრით, ქართველ მხედრის თვისება. მუდმივი მტრული ურთიერთობა მაჰმადიან მეზობლებთან, დაუსრულებელი ბრძოლა ნაციონალურის დამოუკიდებლობისათვის, მრავალ გვარი ომი მამულის და რჯულის დასაცველად—აი ის გარემოებანი, რომელთაც იქონიეს დიდი ზედ-გავლენა, როგორც საზოგადოდ საქართველოს ხალხზე, ისე კერძოდ ყოველ ქართველზე. შეგნება თავის მაღალი მოვალეობისა, მამულისადმი სიყვარული, ძველი დროის სახელოვანი ტრადიციები, სარწმუნოებრივი გრძობანი—აი ის ზნეობრივი ძალა, რომელიც ასულდგმულვება წარსულ საუკუნეში ჩვენს მხედარს. ამ თვისებით განსკვალული ქართველი მხედარი ადვილად იტანდა განსაცდელსა და ყოველთვის გამარჯვების მოიმედვ იყო. ჩვენი მხედარი დამარცხებისაგან ისე არ იზარებოდა, რომ სულით დაცემულიყო და უნუგეშო გამხდარიყო.

ამ ისტორიულ გარემოებათა ძალით ქართველ მხედრის ფიზიონომიამ თავისებური ხასიათი მიიღო. იგი ძალიან გულ-გრილად ეკიდებოდა თავის სიცოცხლეს; წუთი-სოფელი მას მომეტებულად ცოტა ნუგეშს აძლევდა; მისი ცხოვრება იყო სავსე მწუხარებით და ღელვარებით. ამის გამო ქართველი მხედარი, თავდა-პირველად, თვით ბუნებით ამაყია; მისი სიამაყე გაიზარდა თავისუფლების ძუძუთი. . . . ქართველი მხედარი ამაყობს ყველგან და ყოველთვის; დამარცხებაში, როგორცაა გამარჯვებაში, — იგი ამაყად იცავს თავის პიროვნებას; ამასთან დაუმატეთ მისი საკვირველი გულადობა, გასაოცარი შეუპოვრობა

და თავგანწირულება და ადვილად წარმოიდგენთ, იყო თუ არა შესაძლებელი, რომ ქართველი უშიშრად შეეარდნილიყო ხოლმე მტრის ჯარში, თუ გინდ ეს უკანასკნელი რაოდენობით ათჯერ მეტი ყოფილიყო. ამის მაგალითები მრავალია; ბევრი რომ არა ესთქვათ, მოვიგონოთ მხოლოდ ქალაქის აღების დროს. 1795 წ. სამასი არაგველი გლეხი.

ზამოხენილი იტალიელი გმირი გარიბალდი ამბობდა, რომ ჩემ დიდ ხნოვან სამხედრო მოღვაწეობიდან ის დასკვნა გამოამყავს, რომ ნამდვილ მხედრად ჩაითვლება მხოლოდ თანატოლისი, ისეთი ალტაცებული კაცი, რომელიც ბრძოლის ველზედ მიემგზავნება ნამდვილ ლომსა. სწორედ ამგვარივე იყო ქართველი წარსულ საუკუნეში. იგი ბრძოლაში არ წააგავს არც ათინელთა, არც რომაელთა. ძველი მემატეიანების აღწერით ათინელი მხედარი მტერს ებრძვის დიდის ალტაცებით და საშინელის გაბედვით; რომელი კი ებრძვის მტერსა მხოლოდ სიამაყის გამო; მას მტერი თავის თავზე დაბლა მიაჩნდა; კაცურ ღირსებას მოწინააღმდეგეში რომელი მხედარი არა ხედავდა. ამ სიამაყით გატაცებულს რომაელს მტრის გაჟლეტა ისე არაფრად მიაჩნია, როგორათაც კიანჭველისა. რო შეეაერთათ ეს ორი უპირატესი სამხედრო თვისებანი რომაელთა და ათინელთა, თვალ-წინ წარმოგვიდგება ქართველი მხედრის ფიზიონომია; ერთის მხრით სიამაყის გრძობის ძალით მას მრავალ-გვარი მტერი, რომელიც სამშობლოს სჩაგრავდა, მიაჩნია „წუნკალებად“, მეორეს მხრით ქართველებისათვის ომი იყო მხოლოდ „სიკვდილის ღონი“ ანუ „მამულის ქორწილი“. აი ეს სიტყვა ნაილად გვიხატავს, რომ ჩვენი მხედარი, გატაცებული მამულის სიყვარულით, ებრძოდა მტერს დიდის ალტაცებით თავის-დავიწყებამდე. რაც უნდა განსაცდელში ჩაეარდნილიყო ქართველი მხედარი უფრო

ამჯობინებდა სახელოვან, ნამუსიან სიკვდილსა, ვიდრე ნაძრახ უკუქცევასა. — მითი დაინახეთ, რა სიკვდილის ღმინია დღეს-ბევრჯელ ამბობდა გახურებულს ომის დროს მეფე ერეკლე — „ვიომოთ სიკვდილამდის, ასე სიკვდილამდის, რომ ჩვენი ზურგი მტერმა ვერ დაინახოს. * სირცხვილია ჩვენს ცოლშვილთან დამარცხებით მისელაო“. — როგორც ძველი დროის სპარტანელებს, ისე ქართველ მხედარს ბრძოლა მამულის დასაცველად მიაჩნდა „ქარწილად.“ ვინ არ იცის, რომ სპარტანელთ უყვარდათ ომის წინად გვირგვინებით მორთვა? ვინ არ იცის, რომ მეხუთე საუკუნეში ქრისტეს წინად სპარსეთის მეფე ქსერქსი იყო დიდად გაკვირებული ამ სპარტანელების ჩვეულებით? მხოლოდ გაკვირებულს ქსერქსს სპარტანელთ მეფემ ლეონიდმა ასე აუხსნა ამ ჩვეულების მნიშვნელობა: „ჩვენი მორთვა იმას ნიშნავს, რომ გესურს ან გამარჯვება, ან ერაიიანად სახელოვანი სიკვდილი. ამისთანა დროს სპარტანელნი გვირგვინებით ვიმოსებით ხოლმე.“ — სწორედ ასე იყენენ გაკვირებულნი მე-**XVIII** ს. სპარსელთ ხანები. ზევით დასახელებულ ჩვეულებით ქართველი ჯარი უნებურად მაგონებს სპარტანელებსა. ბრძოლის დაწყების წინ ქართველს უყვარდა კარგად მორთვა; იგი იცემდა უკეთეს ტანისამოსსა, აგრეთვე თავის ცხენს მშვენიერად შეჰკაზმავდა ხოლმე. მითი სიტყვით ქართველი მხედარი ომს ისე მოელოდა, როგორც ქარწილსა. 1747 წელს, როგორც წინადავთქვი, ნადირ-შაჰი დიდად გარისნდა ქართველებზე. მეფე ერეკლეს ბძანებით ქართველებმა სიმაგრეები მკვიდრად გაამაგრეს და ვიწრო ადგილები შეჰკრეს. მრეკლემ დაითხოვა სპარსელები საქართველოდგან, მიმავალ სპარსელ ხანებმა ერთ ალაგას დაინახეს ქართველი ჯარი მეფე ერეკლეს წინაშელოლობით. ჯარის იგი მშვენიერად იყო დართული, ცხენები ისე მშვენიერად შე

კაზმულნი, რომ სპარსელები ერთობ გაკვირვებულნი დარჩნენ. მრეკლემ პირველს ხანს დააბარა: „ნადირ-შაჰს მოახსენე ჯერ პატივისცემა და მასუკან მზათ გახლავართ ქართველები—მობრძანდიო“. ერთმა ხანმა ჰკითხა მიზეზი ასე მშვენიერად მორთვისა, — რადგან ამბობდა ხანი — „ომში მორთვა საჭირო არ არისო“. მეფე ერეკლე გაჩუმდა და მისმა სარდლებმა უპასუხეს: „აქამდინ ნადირ-შაჰის დიდებისათვის და მეგობრობისათვის, ჩვენ ქართველებს თაფი არ დაგვიზოგვია; ახლა კი მოხდება ომი ჩვენი მამულის დასაცველად; უნდა დავანახოთ, როგორი მამულის ქორწილია ჩვენთვის; ამ სადღესასწაულო ტანისამოსით უნდა გამოვიდეთ გამარჯვებული ან არა და ჩვენი ძვირუასი ავეჯულება ჩვენთან ერთად ამოიხოცნენ საქართველოდგან. ეს ჩვენი მორთვა — ეს აზრია“ . . .

ბი სწორედ ამ მაღალის თვისებით შემკულის ჯარის წინამძღოლად გახდა მეფე ერეკლე იმ დროს, როცა იგი იყო 15 წლისა. 1752 წელს 25 ივლისსა, შესანიშნავ და სამაგალითო ომში მდინარე გარნიჩაიზე, ქალაქ ერევნის მახლობლად ქართლ-კახეთის მხედრობამ დაამტკიცა, რომ იგი ღირსია იმისთანა მხედართ მთაერისა, როგორც იყო მეფე ერეკლე — ეს „გმირთა შორის საკვირველება.“ მკითხველს მოეახსენებ დაწერილებით საინტერესო ცნობებს ამ ბრძოლის შესახებ

მრეკლეს შეებრძოლა ავღანელი ხანი აზატ, რომელმაც გამოჩენილ ნადირ-შაჰის დროს სახელი გაითქვა თავის მამაცობით. როდესაც ნადირის სიკვდილის შემდეგ სპარსეთი აირიე-დაირია, აზატ-ხანმა თავისის ავღანელთა ჯარის შემწეობით დაიპყრა თითქმის მთელი სპარსეთი და აღერბეიჯანი. ამის შემდეგ აზატ-ხანი საქართველოს საზღვრებზედაც გარდავიდა; მას წინ მიუძღოდა მოწინავე ჯარი, რომლის უფროსად იყო მუსახანი.

1752 წელს მკათათვის დასაწყისში ეს მუსახანი აპირობდა ქალაქ ერევნის აღებასა. ნუ დაივიწყებთ, რომ ამ დროს ერევანში მცხოვრებნი საქართველოს მფარველობის ქვეშ იმყოფებოდნენ; ერევანი ჩვენი მეფეების მებარკე ქალაქად ითვლებოდა; მტრის ჯარისაგან დიდად შეწუხებულმა ერევნელებმა მიმართეს ერეკლეს და სთხოვეს შემწეობა: „ვინაიდან მიიღებთ ხარკსა და ვართ მორჩილებასა ქვეშე თქვენსა, გაქვსთ ვალი და თანამდებობა, რათა განგვათავისუფლოთ ესე ვითარის მძლავრის ხელი-საგან.“ ქართველებმა მაშინათვე უშველეს სიმშოილისაგან გაქირებულს მოქალაქეთა და ბევრი ხორაგი და სურსათი შეიტანეს ერევანში. მალე გაიგო ეს გარემოება აზატ-ხანმა; „აღბორგდა მხეცი ცოფოვანი — ამბობს პაპუნა — და განიძრახა საქმე ბოროტი.“ ქართველთა საომრად შემოეყარა 18,000 კაცი, რომელთ შორის 12,000 შუბოსანი ირიცხებოდა; ჯარს ჰქონდა 12 ზარბაზანი, მრავალი ზამბულაკი, თან მოსდევდნენ ჯორ-აქლემნი. შემატანეს მოწმობით აზატ-ხანს განძრახვა ჰქონდა იდუმალ დარეოდა ქართველებსა და ისე ამოეყლიტა. მრეკლე თავის რაზმით, რომლის რიცხვი 3,000 კაცი იყო, იდგა ყარაბულალის მთაზე, სადაც აზატ-ხანი მოსვლას აპირობდა. სისწრაფით მოვიდნენ ყარაულნი და მოახსენეს მეფეს, რომ მტერი გვიახლოვდებაო. მაშინათვე ერეკლემ ამ გვარად „წესისაებრ“ განაწყობ თავისი მცირედი რაზმი: მოწინავე და ქიზიყის ჯარს მიუძღვა ამირ სპასალარი რევაზ ორბელიანი; შემდეგ დამწყრივდა მემარცხენე და მემარჯვენე ჯარი ქართლ-კახეთისა. შუაგული დაიჭირა თვით ერეკლემ, რომელიც ამ „ჯარებს ზურგით უდგა“; სულ ბოლოს იმყოფებოდა პატარა დასი თათრების და ერევნელებისა. მეფემ გასცა ბძანება, რომ პირველად საომრად მისულიყო. მოწინავე ჯარი. აგრეთვე მიემზადა საბრძოლველად

ქართლ-კახეთის მემარჯვენე და მემარცხენე ჯარი. ავღანელებმა წინ წამოიწიეს და პირველად დაეცნენ მემარცხენე ჯარსა. მოუვიდათ დიდი ომი, რომელშიაც ორგანიზაცია ბევრი დაიხოცა. ოსუმცა ჯერ ქართველებმა გაიმარჯვეს, მაგრამ ბოლოს ველარ გაუძღეს ავღანელებსა, რომელთაც მემარცხენე ქართველთ ჯარი გამოაქციეს. ამ გარამოების ძალით ერეკლემ თავის მხედრობით უკან დაიხია და გამაგრდა ერთობ მალლობ ალაგას ნასოფლარში.

აზატ-ხანის ჯარი გუნდ-გუნდად წინ წამოვიდა ქართველები-საკენ. რა დაინახა შორიდან უძლეველი მხედრობა მტრისა, ერეკლე ჩამოხტა სტენიდან და საჩქაროდ მოახდინა სამხედრო თათბირი, რომელშიაც მიიღეს მონაწილეობა ყველა სარდლებმა. მოთათბირეთა მომეტებულს ნაწილსა ჰსურდა დაბრუნება, მხოლოდ მეფე ამ აზრს წინააღმდეგა და სხვათა შორის წარმოსთქვა შემდეგი: „უშიშარო ქართველებო! ვინა ხართ ვაჟკაცი! ეს არის წამი გულოვნობისა; თავი ჩემი დამიდევია საკვდავად და მე აქედამ ხმალ მოუქნეველი არ გავალ. იცოდეთ კარგად, რომ აზატ-ხანის შეუბმელი არ დავსდგები, ამალამ რომ გავიქცეთ, ხვალ გზაზედ მოგვეწყვიან. . . ამიტომ უნაშუსოდ სიკვდილსა ნაშუსიანი სიკვდილი სჯობია; ეს ყველამ უწყით, რომ სიკვდილის შეილნი ვართ და ჩვენს გვარსა და სახელსა ორს დღის სიკოცხლისათვის ნუ მოვაყივნებთ“ . . . ამ სიტყვით გატაცებულ მოთათბირეთა დამტკიცეს „ომი პარის-პირ მძლავრისა აზატ-ხანისა“.

მრეკლემ გასცა ბძანება, რომ ავათუკოვნი კაცნი, აკრეთვე ხუთასი თათარი დარჩენილიყვნენ სანგალში და დაით კი ორი ათასის ჯარის კაცით წავიდა აზატ-ხანის შესაბმელად. აქამდინ დას-დასად დაყოფილი ქართველთ ჯარი შეაერთა თავის წინამძღოლობით. ქართველები დადგნენ ერთ მალლობ ალაგზე . . .

აგერ ძლევა მოსილი მტრის ჯარებიც აშკარად გამოჩნდნენ. აუძგერდა გული ყოველს იქ მყოფ ქართველს; საშინელმა ჟრინანტელმა დაუარა მთელ სხეულში. ჯარი ჰგრძობს განსაცდელსა . . . მისი ყურადღება არის მიქცეული ერთად-ერთ ნუგეშზედ — დიდებულ მეფე ერეკლეზე. თვით ერეკლე ცოტათი აღელვებული ემზობა მიწას და ცხარის ცრემლით ევედრებოდა ღმერთსა . . . ამის შემდეგ ერეკლემ პირდა-პირის თვალთ, რომელშიაც იხატებოდა მხოლოდ გამარჯვების იმედი, მიმართა თავის საყვარელ ჯარსა: „ჩემო ძმანო და შეილნო! თქვენ ჩემის გულისათვის იხოცებით და მე ღმერთთან თქვენი დიდი მოვალე ვარ; დღეს რაც მე გითხრათ, ის დამიჯერეთ და სისხლსა თქვენსა მე ვინდობ.“ აღტაცებულმა ჯარმა ერთ-პირად დაიგრიალა: „მეფეო და ჩენო დიდებო! სისხლი ჩენი თქვენთვის შემოგვიწირავს, ბრძანებას თქვენსა ვერჩით და თქვენ ნებას აღვასრულებთ“.

რა დარწმუნდა მეფე ერეკლე თავის ჯარის ერთგულებაში და მისდამი სიყვარულში, მშინათვე გასცა შემდეგი ბძანება: „სანამ მე ცხენზედ არ შეეჯდე, თქვენც ნურავენ შესხდებით და სანამ ჩემი თოფი არ გაეარდეს, თქვენ-თოფს-ნურავენ ესვრიეთ. ამის შემდეგ ერეკლემ დაიხოქა და ქრისტეს ჯვარსა მხურვალედ თაყვანი სცა და აგრეთვე ყველანი მხედარნი ათაყვანა. გაუძღვა წიხი მეფე ერეკლე ორი ათას დაქვეითებულ ცხენილამ მხედარს. ბევრი დროც არ გასულა, რომ აზატ-ხანის ჯარმა ქართველებს ალყა შემოარტყა და ისე დაუახლოვდა, რომ მათ შორის შუბი ძლიერს გაიმართებოდა. დაქვეითებული ქართველთ ცხენოსანი ჯარი, გარეგანის შეხედვით, საბრალო სურათს წარმოადგენდა; მტერს დიდი ნუგეში მიეცა, იგი აპირობდა უბრძოლოდ ერთობ ცოცხლად შეეპყრო ერეკლეს მხედრობა . . . სულ

სხვა წაირი შინაგანი ზნეობრივი მდგომარეობაა ქართველებისა: ორი ათასი მხედარი, შემოზღუდული ოთხის მხრით 18,000 ჯარის უკით, განსჯეალულია მხოლოდ ერთის წადილით. ჩვენს ჯარი ღიდის მოწიწებით შესცქერის თავის წინამძღოლს მეფე ერეკლეს და აღშუოთებული ელოდება იმ წამს, როცა პირველად თვით მეფის თოფი დაიქექავს... აი ის სანატრელი ღროც. მრთმა აელანელმა ხანმა მოახსენა აზატსა: „ნება მომეცი მეფე ერეკლე ცოცხლად შეპყრობილი მოგართვა“. ნების მიღების უმალ ეს ხანი სისწრაფით მიიჭრა ცხენით ქართველებთან და მალლა ხმით შეპყერია: „ჰამამან ჰანიერ ერეკლე ხან?“ (სად არის ერეკლე მეფე). ზაუბტა მკეირცხლად და შესძახა: „მე განლაერ ერეკლე ხანო!“ — უცებ იქექა მისმა თოფმა; ცხარე ტყვია მოხვდა მტერს გულში და საბრალო ცხენიღამ გადმოვარდა. ამავე წამს ერთბაშად დაიგრიალა ორი ათასმა თოფმა. მალალ კლდოვან მთებმა განიმეორეს ეს საშინელი სიკედილის მამასწავებელი გრიალი. ორი ათასი კაცი მტრისა იქვე მიწაზედ გაიშალა; აზატ-ხანის მხედრობას თავ-ზარი დაეცა; შიშისაგან ყველამ კანკალ-ცახცახი დაიწყო; ორი ათასი დაჭრილ-მკედარი მხედარი საშინელებას წარმოადგენდა მტრისათვის; თვით აზატ-ხანის სარდლებსაც ამ განსაცდელში სრულად გონება დაებნათ; არსაიღამ შევლა, არსაიღამ ნუგეში! მტრის 12 ზარბაზნი და მრავალი ზამბულოკი ვერ მოქმედობდნენ, რადგან ალყის გარედ დარჩნენ: ასე რომ, თუ ვინიცობაა გაესროლათ — ზარბაზნის ყუმბარა პირველად საკუთარს ჯარს მოხედებოდა. ამ გეარ ყოვლად უნუგეშო და უიმედო ღრომ მტერს ყველფერი დაავიწყა... სწორედ ამ წამს, გამარჯვების იმედით საესე, ერეკლე სისწრაფით პირველი აფრინდება თავის მერანს და ხმა მალლა ჯარს უბრძანებს, რომ მტერს ხმალ-და-ხმალ დარეოდნენ.

მართველები მეკის ბძანებით საჩქაროდ სხდებიან ცხენებზედ და
 შეუბრალებლად ქლღეტენ მტერს. . გაიქცა ეს უზარ-მაზარი
ჯარი; სიდიდისაგან, თანამედროვე კაცის მოწმობით, იგი
ძლიეს იძროდა. მართლ-კანელუმბა ჰკაჯეს ხმალ-და-ხმალ დაბ-
ნეულნი სპარსელნი; თვით მეფე ერეკლე იბრძოდა, ვით
ლომი დაუშრომელი. ამ ბრძოლაში ერეკლემ ხელოვნურად
აწარმოვა ცხენოსანი ჯარის ძალა: დიდებულმა მეფემ კარგად
იცოდა, რომ უმთავრესი ძალა ცხენოსან ჯარისა მდგომარეობს
მოძრაობის სისწრაფეში. ამიტომ გამარჯვება მესაძლეელი იყო
მხოლოდ მაშინ, როცა ეს ჯარი უცებ დაეცემოდა მტერსა და
ხანჯალ-ხლმით იომებდა. შედეგი ერეკლეს განკარგულებისა
ჩვენ უკვე ვიცით . . .

მართველებმა სდიეს მტერს ორმოცი ვერსის მანძილზედ.
 ბრძოლის ალაგზე ქართველებს დარჩათ მთელი მტრის ბანაკი;
 ამასთანავე თოფხანა, ჯაბახანა, ზამბულაკები, 12 ზარბაზანი,
 ჯორ-აქლემნი, ბარგ-კარაენი, მეითარხანა. მტერს ცხენის მეტი
 არა გაჰყოლია რა.

მართველებმა ბერი ~~თელ-~~მარგალიტიც შეიძინეს ამ დროს;
 ძვირ-ფასს ქვებში ერეკლეს ერგო აზატ-ხანის მარგალიტიც;
 ეს ის მარგალიტია, რომელსაც სპარსეთის შაჰი ალა-მამადხანი
 1795 წელს ერეკლეს სთხოვდა შესარიგებლად.

ამგვარი ისტორიული გამარჯვება ადვილად გასაგებია მისთვის,
 ვისაც კარგად აქვს შეგნებული მეფე ერეკლეს სამხედრო თვი-
 სებანი; 18,000 კაცის დამარცხება ორი ათასის მხედრითა შესა-
 ძლებელია მხოლოდ იმისთანა სარდლის შემწეობით და თანა-
 დასწრებით, როგორიც იყო მეფე ერეკლე. ამ ბრძოლაში ქარ-
 თველ ჯარის სიმამაცესთან ერთად მოქმედებდნენ ერეკლეს

თავ-განწირულება, მისი აღტაცება, მისი მოსახრების და მოძრაობის სისწრაფე. საქართველოს მეფე ერეკლე მეორის დიდ-ბუნებოვანობა და დიდ-სულოვნობა, როგორც სარდლისა, ცხადად გამოიხატა ამ დაუფიწყარ გარნიზონის ომში; ეს ბრძოლა ანუ 25 იელის 1752 წ., როგორათაც ასპინძის ომი, არის ერთი უკეთესთაგანი ფურცელი საქართველოს სამხედრო ისტორიისა.

ალ. გაბსუჯანაშვილი.

